

גדרי מרידה מלאה או חלקית ומניעיה

הרב שניאור פרדס - ראב"ד נתניה

א. מרידה חלקית * ב. מרידה באיכות - משמשת שלא ברצון * תשמיש בלבושיהן - אם נחשב למרידה או לא * מרידה שלא על מנת לצער * מתי תולים שרק "עילה מצאה" * דעות נוספות במרידת "אני בבגדי והיא בבגדה" * מרידה באופן התשמיש * משמשת בדרך שאינה יכולה להתעבר * בעל המונע מאשתו להתעבר * שיטת הר"ן במצוותה של האשה * נראה כי הבעל יחשב כמורד גם אם אינה מצווה * אשה המורדת בגמר ביאה * ג. מרידה בכמות * הפחתת שיעור העונה * מרידה לזמן * מורדת ביותר מעונתה * ד. מרידה ממעשי קריבות * מרידה במניעה מהתיחדות * ה. מרידה שאינה מחמת שנאה וכעס * מניעת תשמיש מחמת תשישות כח או חולי * קושי הניתן לפתרון * מרידה שלא על מנת לצער * הנמנעת מתשמיש כדי להרבות תאוותו

המסקנות ההלכתיות העולות מפסק הדין

תקציר המאמר

המורדת על בעלה, פוחתין לה מכתובתה. להלכה נפסק שמרידה היינו דוקא מתשמיש. יש לדון, מה יהא הדין בהימנעות חלקית, האם גם בזה דינה כדין "מורדת", או שיש חילוק ביניהם. והאם דין מורד ומורדת תלוי בטעמי המרידה ומניעיה, האם נעשתה כדי למרוד, או מטעמים אחרים.

התוספות כתבו כי אשה שעושה את המלאכות שמחויבת בהן, או איש שזן את אשתו, באם הדבר נעשה רק בכפייה, נידונים הם כמורדים. ניתן להוכיח מכאן כי גם "מרידה חלקית" - נחשבת כמרידה גמורה.

קל וחומר במקרה שאשה משמשת עם בעלה שלא ברצון וכמי שכפאה שד, או הבעל משמש רק בכפייה, שודאי יש לדון זאת כמרידה, שהרי בזה הפגימה היא בעצם קיום החיוב. כך מפורש בדברי הב"ח.

מבואר בגמרא שבעל הנוהג עם אשתו כמנהג פרסיים שמשמשין מטותיהן בלבושיהן, יוציא ויתן כתובה. הרי כי נחשב למורד משום שפוחת באיכות הדבר, למרות שאינו פוחת מחיובו.

הריטב"א שם כתב כי הדבר נחשב כמרידה גמורה, למרות שעושה כו לצניעות. דבריו הובאו בבית יוסף. אך הב"ח שם מסיק שלא נוהגים בו כל דיני מורד. לדעתו כל שהמרידה אינה מחמת כעס, אלא מטעמי צניעות, אינה מרידה ממש, אלא שיוציא ויתן כתובה. אבל החלקת מחוקק דייק מדברי השו"ע שהשוה אותו למי שאינו נזקק לאשתו כלל, שגם הוא מורד גמור לכל דבר. כך יש לדייק גם בראשונים שלמדו שמי שאינו מקיים עונה כלל, חייב להוציאה, מהאומר אני בבגדי והיא בבגדה.

המרדכי כתב כי אין אדם נחשב כמורד, אם לא נעשה הדבר מתוך שנאה וכעס. גם לשון השו"ע בהגדרת מורדת היא "ומרדה כדי לצער", ודייק מכך הבית מאיר כי אשה שתמרוד בבעלה כדי שיזון אותה, איננה נחשבת מורדת. אם כן צ"ב מדוע נחשיב למורדת את העושה כן משום צניעות.

יתכן שהשו"ע והח"מ פסקו כהריטב"א רק בעיקר דינו ש"הוא בבגדו" נחשב כמרידה, ולא כאשר הדבר נעשה מטעמי צניעות. אך מדברי הבית מאיר נראה יותר להפך, שהלשון "כדי לצער", בא לאפוקי רק ממרידה שמוצדקת על פי הדין, כמו כדי לכופו לזונה, שמוותר לה לצער לצורך זה, אבל אם עושה כן מטעם אחר שאין לה זכות לעשותו על פי דין, תחשב כמורדת.

כתב הרמ"א שאשה שאינה חוזרת לבית בעלה לאחר קטטה, מחמת בושה, לא הפסידה מזונות, אולם אם אינה באה עד שיפרע לה בעלה מה שלוותה, איבדה מזונותיה כמורדת. בח"מ הביא את טעם הדין מהרשב"א, משום שאין אנו מאמינים לטענתה זו, כי כל מורדת יש לה תירוצים, ותולים שרק עילה מצאה כדי לתלות בה ולצער.

סברא זו שייכת גם באיש או אשה הטוענים שעשו כן משום צניעות. ובה נחלקו הפוסקים, הבי"ח סובר שטענתה מתקבלת. ואילו הח"מ והבי"ש סוברים, שמסתמא לצערו מתכוונת, ולכן דינה כמורדת.

לדברי הבית שמואל דין מרד בתשמיש בלבושיהון, תלוי במחלוקת הראשונים אם "שארה" הוא קירוב בשר, או מזונות. אך בחזון איש חלק דחשיב מרד לכולי עלמא. וכן כתב גם בפסקי הלכות יד דוד. אולם החזו"א דן לקיים את דברי הבי"ח מטעם אחר, שאף שנוהגת שלא כדיון, מכל מקום נחשבת כאנוסה, וכעין מאיס עלי, ואין טעם לתקן בה המתנת י"ב חודש כיון שלא סביר שהדבר ישתנה. אף לשיטת הבי"ח והחזו"א שאין לה דין הכרזה כמורדת, אבל אין לה כתובה.

מדברי הרמב"ן והר"ן נראה, כי כמו במניעה מקירוב בשר, גם בדין "כסותה" שישמש במיטה מוצעת ולא על הקרקע, יש דין מורד ומורדת. שכן בכהאי גוונא הוא "כבא אל אשה זונה", והוא בבחינת פגיעה באיכות התשמיש. מכך נראה עוד, כי אף במיטה מוצעת, אם המקום אינו ראוי ומכובד, סירובה מלשמש בתנאים כאלו, לא יחשב כמרידה.

יש לדון במרידה שאינה פוגמת במעשה, אלא רק בתוצאתו, האם גם זה הוי מרידה. כגון אשה שמשמשת בדרך כל הארץ, אלא שגורמת שלא תתעבר. לדברי האגרות משה נחשבת כמורדת.

יש לדון מה יהיה הדין להפך, כשהבעל משמש בדרך שלא ניתן להתעבר, כגון שמזריע מבחוץ כמעשה ער ואונן, האם ייחשב למורד.

אף שנפסק כי אשה אינה חייבת ב"פרו ורבו", דעת חלק מהראשונים שהאשה חייבת במצות "לשבת יצרה". החלקת מחוקק אסר למכור ספר תורה כדי להשיא יתומה, משום שאינה חייבת בפריה ורביה, הבית שמואל חולק כיון שלדברי התוספות גם אשה מצווה על "לשבת יצרה", וכבר כתב כן המגן אברהם, וכך שיטת הרד"ך ומהר"ם אלשקר.

אך דייק הבי"ש מהרמ"א שלא פסק כתוספות, ואשה אינה מצווה גם על "לשבת יצרה", ואינה מצווה להנשא אלא משום חשד, כדברי הש"ג. נחלקו בכך התירוצים בתוספות, וכך דייק רבי עקיבא איגר מתשובת הר"ן.

נראה כי דין מורד בבעל המשמש באופן כזה, תלוי במחלוקת זו. לדעה המחייבת אשה במצוה זו, אם הבעל מונע ממנה להתעבר, יחשב הדבר כמרידה, בדומה לדברי ה"אגרות משה" הנ"ל, שכאשר האשה מונעת הריון, נחשבת למורדת. אולם לסוברים שאינה חייבת ב"לשבת יצרה", לכאורה אין עליו דין מורד.

הר"ן בתשובה הוכיח שגם אשה מקיימת מצוה בנישואיה, מהנאמר במסכת קידושין לגבי קידושיה "מצוה בה יותר מבשלוחה". רבי עקיבא איגר דייק מהר"ן שאין זה משום "לשבת יצרה", ולא ביאר למה כן הוי מצוה. הר"ן עצמו בקידושין כתב, כי מצוות האשה היא במה שמסייעת לבעל במצותו, כי בלעדיה אין לו אפשרות לקיים את חיובו. לדעת הר"ן נראה שאם אין הבעל רוצה שתתעבר, ואינו חפץ בסיועה, הרי היא פטורה מחיובה. ולשיטה זו אין לו דין מורד, שהרי אינו מפסידה דבר.

עדיין יתכן להחשיב את המונע מאשתו להתעבר כמורד, מטעם אחר. מבואר בגמרא ובשו"ע כי יש לאשה טענה כי רוצה היא ללדת בן או בת, בכדי שיעזור לה כשתצטרך, ויכולה לדרוש אפילו גירושין לצורך זה. מעתה, אם בעל מונע מהאשה להתעבר, ולא תלד אפילו בת יחידה, יתכן שנחשב למורד, שהרי מפסידה בכך. ולדינא יש לעיין בזה.

אמנם אשה שנוהגת כך, ומכריחתו להזריע מבחוץ, היא מורדת גמורה לכולי עלמא. כמבואר במסכת סוטה שכשמונעת האשה מבעלה לגמור ביאתו כדרך העולם, יש בזה צער גדול. והרי זו מרידה בגוף התשמיש ובעיקרו.

מרידה חלקית בכמות, כגון הפחתת שיעור העונה היא מרידה, כפי שכתבו הרשב"א, התשב"ץ, החלקת מחוקק ומרכבת המשנה. במחנה חיים הוסיף כי הפוחת או מונע עונתה לזמן מסוים, ודעתו לשוב ולקיים את חובתו בעתיד, גם הוא מורד גמור.

אולם יש לדון במקרה שהבעל רוצה להוסיף על עונתו והאשה אינה מסכמת, האם יש לדונה כמורדת, שהרי משועבדת היא לבעלה לכל מה שירצה. כתב המהרי"ט כי אשה הרוצה בעונה האמורה בתורה, אין כופים אותה ליותר מכך. דבריו הובאו בכנה"ג, בבאר היטב ועוד פוסקים.

לכאורה מהשו"ע נראה שלא כדבריו, שם פסק כי אפילו אשת מלח שעונתה לשישה חודשים שמרדה, הרי היא מורדת, וכתבו הח"מ והבי"ש שאם הבעל נמצא ורוצה לקרב עונתו, פשיטא דמורדת היא, וחידוש השו"ע הוא שאפילו אם הלך מביתו לים, והיא אומרת שלכשיבוא לא תשמש עמו, מתחילין ימי מרידתה מיד. הרי כי למרות שלא הגיע זמן עונתה,

נחשבת האשה כמורדת, אם בעלה רוצה לקרב את הזמן.

יש שרצו לומר, כי נידון השו"ע הוא באינה רוצה לשמש כלל, ולכן מתחילין ימי מרידתה מיד. ובזה כתבו הח"מ והב"ש שאם הוא רוצה לקרב עונתו, פשיטא שמורדת היא. אולם נידון המהרי"ט הוא כשאינה מסכימה רק על יותר מעונתה, ובזה אינה נחשבת למורדת. אמנם לשון הח"מ לא משמע כן, אלא שזכותו של הבעל לקרב ולהקדים את עונתו, ועל כן היא מורדת מעונתה שזמנה הוא מיד כעת כדרישת הבעל.

נראה לחלק באופן אחר. כל ריחוקה של עונת המלח, הוא משום שאינו נמצא בעיר, אבל אם יחזור לעירו, עונתו תהיה בהתאם, וכך מפורש בהפלאה ובאגרות משה. זו כוונת הח"מ, שמלח שרוצה "לקרב עונתה", דהינו להשאר בעיר עם אשתו, זכותו לעשות כן, ואם תסרב תהיה מורדת. אך המהרי"ט דיבר על אדם שזמן עונתו הוא העונה הרגילה, בכהאי גוונא אין הבעל יכול לדרוש ממנה "להזדקק לו בכל שעה".

יש לדון אם נמצאים במצב בו אינם יכולים לשמש, ומרידתה היא משאר קריבות, האם תחשב כמורדת.

הכתב סופר השיב על אשה שחיי אישות מזיקים לבריאותה, שאינה מורדת, משום שלמרות שאין נזק במעשי הקריבות, אך כיון שמרידתה היא מחשש שתבוא לידי נזק, אינה מורדת. אבל המונעת עצמה ממעשי קריבות כשאיין חשש נזק, הרי היא מורדת. אך הגר"א גולדשמיט זצ"ל כתב שמניעת קירוב אינה מרידה, אבל הדבר מהוה הוכחה על מרידה, שהיתה מסרבת גם לחיי אישות גמורים, לו היה הדבר מתאפשר.

בראבי"ה כתב לגבי רואה מחמת תשמיש הנמנעת להתייחד עם בעלה, שאם נמנעת מחשש שיבואו לידי איסור, אינה מורדת. אולם הנמנעת מיחוד במקום שאין כל חשש, הרי זו מורדת. מכך יש ללמוד שגם מניעת קריבות במקום שאין חשש סכנה, תיחשב כמרידה. אך נראה שאם האשה אינה מורדת מגוף התשמיש, אלא רק מקריבות, אין זה מרידה.

כתבו הרמב"ם והשו"ע כי מי שחלה או תשש כחו ואינו יכול לבעול, ימתין ששה חדשים, ואחר כך, יוציא ויתן כתובה. וביאר המרדכי שאינו נחשב כמורד, כי אינו עושה כן מחמת שנהא וכעס. כעין זה מובא בבאר היטב בשם הכנה"ג כי אשה שאינה יכולה לסבול התשמיש, אין לה דין מורדת. וכן כתב המרכבת המשנה. פשוט כי זה רק כאשר אין פתרון ורפואה למצב זה, אבל אם ניתן לפתור אותה, ודאי שיחשב המסרב כמורד.

בספר שם יוסף (להר"י אליקים) כתב, כי אם אינה רוצה בעת הזאת אלא בעת אחרת, יכולה לצער אותו כדי שירבה חיבתו עמה, ובתנאי שתתראה לו באותו הפעם שהיא רוצה. אמנם בברכי יוסף משמע, שרק לעכבו מעט בשעת תשמיש מותר, אבל לא לדחותו לפעם אחרת. וכן משמע גם במעשה רוקח.

אף במקרים בהם המרידה נובעת מחולי או קושי אשר אינו ניתן לפתרון, על אף שאין זו מרידה גמורה, מכל מקום יש לכפות על הצד הנמנע, לתת או לקבל גט, ואינו יכול לעכב את שכנגדו במצב כזה.

א. מרידה חלקית

במשנה במסכת כתובות (סג, א) שנינו:

"המורדת על בעלה, פוחתין לה מכתובתה..."

ובגמרא שם מובא:

"מורדת ממאי, רב הונא אמר מתשמיש המטה, רבי יוסי ברבי חנינא אמר ממלאכה. תנן,

וכן המורד על אשתו, בשלמא למאן דאמר מתשמיש לחיי..."

כדעה זו, שמרידה היינו דוקא מתשמיש, נפסק ברמב"ם (הלכות אישות פי"ד הט"ו), ובשולחן ערוך (אבהע"ז סי' עז סע"ב).

אלא שלפי פשוטו, "מרידה" היינו המנעות מהחיוב באופן מוחלט, וכן הוא נידון הגמרא שם, ובזה נפסקה ההלכה כמובא בפוסקים שבכך נחשבת היא למורדת. מעתה יש לדון, מה יהא הדין בהמנעות חלקית, האם גם בזה דינה כדין "מורדת", או שיש חילוק ביניהם.

כמו כן צריך לברר האם דין מורד או מורדת תלוי בטעמי המרידה ומניעה, האם נעשתה כדי למרוד, או מטמים אחרים, או שאין חילוק בדבר.

ניתן להביא ראיה כי גם מרידה חלקית נחשבת מרידה, מדברי התוספות בכתובות (שם סוד"ה רב הונא) שכתבו וז"ל:

"ואם תאמר, מורדת ממלאכה אמאי פוחתין לה מכתובתה, לינקוט פיזרא וליתניב, דהא יכול לכופה למעשה ידיה לריש לקיש, ויש לומר, כיון דאינה רוצה לעשות אלא על ידי כפייה, חשיבא מורדת ופוחתין, דאין אדם דר עם נחש בכפייה אחת".

וכעין זה כתבו התוספות שם (ד"ה והאמר רב) לענין בעל שמורד, וז"ל:

"משמואל דפליג עליה דרב בסוף המדיר (לקמן עז, א), דקאמר עד שכופין אותו להוציא יכפוהו לזון, לא מצי למפרך, דלדידיה אתי שפיר, דאף על פי שכופין אותו על כרחו לזונה, מכל מקום מוסיפין, כיון דאינו רוצה לזונה אלא על ידי כפייה, דאין אדם דר עם נחש בכפייה אחת".

מבואר אם כן, כי למרות שהאשה עושה את המלאכות שמחוייבת בהן, או לחילופין - האיש זן את אשתו כחיובו, מכל מקום באם הדבר נעשה רק בכפייה, אזי נידונית האשה למורדת, או האיש למורד. ואף שלהלכה נפסק שאין דין מורדת אלא במרידה מתשמיש ולא בשאר חיובים, כאמור לעיל, מכל מקום ניתן להוכיח ממורדת ממלאכה לדין מורדת מתשמיש, כי גם "מרידה חלקית" - נחשבת כמרידה גמורה.

ואולם ישנם מספר אופנים של מרידה חלקית, ועלינו לדון בכל אחד מהם אם הוא נכלל בדין מורדת. המאמר שלפנינו עוסק איפוא, באיש או אשה המקיימים את חיובם באופן חלקי, האם נחשבים בכך כמורדים לכל דיניהם.

ב. מרידה באיכות - משמשת שלא ברצון

והנה הוכח כי גם מרידה חלקית מרידה היא, וזאת אפילו בדומה למקרה המדובר בתוספות במרידה ממלאכות, או מרידה מלזון, שבשניהם החיוב בפועל נעשה במילואו, אלא שנעשה באופן שאינו ראוי - בכפייה ולא מרצון. וזוהי - "מרידה באיכות".

ולפי זה נראה פשוט, כי על אחת כמה וכמה שכך יהיה הדין במקרה שאשה משמשת עם בעלה שלא ברצון וכמי שכפאה שד, או הבעל משמש רק בכפייה, שודאי שיש לדון זאת כמרידה, שהרי בזה הפגימה היא בעצם קיום החיוב, שאינו נעשה כתיקונו.

ואכן כך מפורש בדברי הב"ח (סוף סימן עז בקונטרס אחרון) אשר כתב לפרש בכך את דברי הרמב"ם אשר הובאו בטור שם בזה"ל:

"כתב הרמב"ם, איש ואשתו שבאו לפני בית דין, הוא אומר מורדת מתשמיש והיא אומרת כדרך כל הארץ אני עמו, או היא אומרת שמורד הוא, והוא אומר כדרך כל הארץ אני עמה, מחרימין תחלה על מי שמורד ואינו מודה בבית דין, ואם לא הודו, אומרים להם להתייחד לפני עדים. נתייחדו ועדיין הם טוענים, מבקשין מן הנטען ועושין פשרה כפי כח הדיין".

וכתב הב"ח (שם בקונטרס אחרון):

"איכא להקשות, דלקמן (סי' קנד ס"ו) כתב רבינו, שאם טוענת שאין לו גבורת אנשים וכו', כופין אותו להוציא, דנאמנת היא, משום דחזקה אין אשה מעיזה בדבר שהבעל יודע אם הוא אמת אם לאו (ואם כן למה כאן לא נאמנת, לומר שהוא מורד). ונראה לי, דהכא מיירי בדבר שאין הבעל יודע, כגון שטוענת שהוא מורד מתשמיש, שאינו בא עליה אלא כמי שבא על השנואה ואינו משמש ברצון. או הוא טוען עליה שאינה מתרצית, אלא בכפייה בא עליה לפי ששונאתו, שגם זו נקראת מורדת".

נמצא איפוא, שלמרות שהאשה אינה נמנעת מלשמש, אולם עושה כן כאילו כפאה שד ושלא ברצון, וכן בעל משמש כן, נחשב הדבר כמרידה גמורה עם כל ההשלכות ההלכתיות.

והנה לכאורה ניתן היה לפרש בכוונתו של הב"ח, שמדובר כלשונו במקרה בו הבעל "בכפיה בא עליה", ונראה שמדובר במקרה קיצוני בו הבעל אינו משמש אלא בכפיה, ולא מדובר במי שמשמש מעצמו, אלא שאינו עושה כן ברצון אלא "כמי שכפאו שד".

אך נראה ברור שאין זו כונתו של הב"ח, אלא הוא מדבר כלשונו קודם לכן בכל מי "שאינו בא עליה אלא כמי שבא על השנואה ואינו משמש ברצון", ולא דוקא במשמש בכפיה ממש.

והדברים מוכרחים מתוך דבריו של הב"ח, שהרי הב"ח בא ליישב את שאלתו על הרמב"ם למה אשה הטוענת שהאיש מורד מתשמיש והוא מכחיש, אינה נאמנת, בשונה מאשה הטוענת שאין לבעלה גבורת אנשים, ששם נאמנת מדינא משום שחזקה אין אשה מעיזה פניה בפני בעלה, בדבר שהבעל יודע אם דבריה אמת או לא, ומהאי טעמא היה לנו להאמינה כשטוענת שבעלה מורד מתשמיש עימה.

על קושיה זו תירץ הב"ח שכאן מדובר כשאין האשה טוענת שאינו משמש עימה כלל, אלא טוענת לסוג מרידה דקה הזקוקה להבחנה, והבעל עצמו אינו יודע אם דוברת אמת אם לאו, כי טענת האשה היא שלפי הבחנתה, על אף שהבעל משמש עימה, מכל מקום אינו משמש ברצון, ונראה ומורגש כמי שכפאו שד, ובכהאי גוונא שאינו יודע אם היא משקרת, האשה מעיזה ועלולה לשקר, ולכן אינה נאמנת.

הרי כי דבריו של הב"ח אמורים במצבים רגשיים דקים הזקוקים להבחנה סוביקטיבית, ואפילו בכהאי גוונא אם האמת עם האשה, שבעלה בא עליה כבא אל השנואה, בכדי לקיים חובתו בלבד, וכמי שכפאו שד, נחשב הוא כמורד לכל דבר.

ואמנם יש מהאחרונים, שביארו את דעת הרמב"ם שם בדרכים אחרות, ושלא כפירוש הב"ח (עיי' דרישה סי' קנד ס"ק טז, ח"מ ס"ק לא, ב"ש ס"ק לב, ט"ז סי' קנד ס"ק ר), אך אין מהם ראייה שיחלקו על דינו של הב"ח.

להלן יובאו עוד מקרים, שגם בהם על אף שאחד מבני הזוג מקיים את כל חובתו, אלא שעושה כן באופן פגום - הוי "מרידה באיכות" ונחשב למרידה, אם כן מכל שכן בכהאי גוונא שמשמש בעל כרחו, שכאן מסתבר שנחשב כחסרון בגוף החיוב, ודאי דהוי מרידה.

תשמיש בלבושיהן - אם נחשב למרידה או לא

והנה לכאורה מצינו מקור מפורש בגמרא לדין מרידה באיכות במרידה מתשמיש, וכמובא בגמרא (כתובות מח, א) בזה"ל:

"תני רב יוסף שארה זו קרוב בשר, שלא ינהג בה מנהג פרסיים שמשמשין מטותיהן בלבושיהן. מסייע ליה לרב הונא, דאמר רב הונא האומר אי אפשי אלא אני בבגדי והיא בבגדה, יוציא ונתן כתובה".

מבואר להדיא, שלמרות שאינו פוחת מחיובו, מכל מקום נחשב למורד משום שפוחת באיכות הדבר, למרות שאינו פוחת מחיובו.

אולם מצינו נידון בפוסקים, אם אכן כונת הגמרא היא שאיש זה נחשב למורד לכל דיניו, או שרק יוציא ויתן כתובה, אך אין קונסים אותו כמורד ממש. דהנה, הריטב"א (כתובות שם) כתב וז"ל:

"כל האומר אי אפשי אלא הוא בבגדו וכו' יוציא ויתן כתובה, פירוש, ואף על פי שעושה כן לצניעות. והוא הדין כשהיא אומרת כן, מורדת מתשמיש חשיבא, שאין דרך חיבה. וכל שכן בשאינו נזקק לה כלל שיוציא ויתן כתובה, וכדכתיבנא בשילהי מסכת נדרים".

דברי הריטב"א הובאו בבית יוסף (אבהע"ז, סו"ס עו). אך הב"ח שם הקשה על הריטב"א וז"ל:

"ותימה, למה פסק דבהיא אומרת כן מורדת מתשמיש חשיבה, ומשמע דפוחתין מכתובתה ודינה כשאר מורדת מתשמיש, ובהוא אומר כן, פסק דיוציא ויתן כתובה, ואין לו דין מורד להוסיף לה על כתובתה".

הב"ח דייק בדברי הריטב"א כי באשה המורדת בכהאי גוונא כתב שהיא "מורדת" ומשמע שדינה כמורדת לכל דיניה, ואילו באיש המורד באופן זה כתב רק "יוציא ויתן כתובה", ומשמע שלא נוהגים בו כל דיני מורד לכל דבר. ותמה הב"ח מאי שנא איש מאשה בדין זה.

עוד העיר הב"ח על מה שכתב הריטב"א שגם העושה כן מחמת צניעות נחשב למורד, והב"ח חלק וכתב בזה"ל:

"והאמת כך הוא, שאין דין מורד ומורדת אלא בעושה כך מחמת שנאה וכעס, כדכתב במרדכי פרק אף על פי... אבל באינו עושה כך אלא לצניעות, או מחמת עצלות שלא להפשיט את הבגדים ולחזור ולהלבישן, וכיוצא בזה, אין זה מורד או מורדת".

והוסיף הב"ח וכתב לבאר כך גם את דברי הריטב"א הנזכרים, וז"ל:

"ולבי אומר לי, שלא קאמר הריטב"א כשהיא אומרת כן מורדת מתשמיש חשיבה לענין שיהיו דנין בה בדינא דמורדת, דהא ודאי ליתא, אלא דלפי שהאשה מחוייבת לשמוע לקול אישה, וכל מה שרוצה לעשות באשתו עושה - כדברי חכמים בסוף פרק ב דנדרים (כ, ב), וכדלעיל בסימן כה, וכעובדא דההיא דאתאי לקמיה דרבי דאמרה ליה ערכתי לו שלחן והפכו, אמר לה בתי התורה התירתך לו. ולפיכך אף בזו, דאומרת אני בבגדי ואתה בבגדך - מורדת חשיבה, לפי שמחוייבת לעשות בענייני תשמיש כל מה שהבעל רוצה, כדכתיב (בראשית ג, טו): "ואל אישך תשוקתך והוא ימשל בך". ולענין קריאת השם בלבד אמר שיש לקרותה מורדת, ולא שידונו בה דין התלמוד במורדת כלל, ופשוט הוא".

הרי כי דעת הב"ח היא שגם לדברי הריטב"א האומרת הוא בכגדו והיא בכגדה, אין בו דין מרידה ממש.

אכן הפוסקים נחלקו בזה על הב"ח. דהנה, על פסק השו"ע (שם סעי' יג):

"האומר אי אפשי אלא אני בבגדי והיא בבגדה, יוציא ויתן כתובה, וכל שכן אם אינו נזקק לה כלל. (וכן היא אומרת אי אפשי אלא אני בבגדי והוא בבגדו, תצא בלא כתובה) (נ"י בשם הריטב"א)".

כתב החלקת מחוקק (סק"כ), וז"ל:

"מפשט לשון זה משמע, דאם אינו נזקק כלל, ואומר אי אפשי אלא בבגדים - דין אחד להם, ודין מורד אית ליה. וכן היא, דין מורדת אית לה לכל דבר, דהא ילפינן לה משארה זה קירוב בשר שלא ינהיג בה מנהג פרסיים, וכאלו לא קיים עונה כלל.

ולא ידעתי מה שכתב הב"ח, דלענין קריאת השם קורין אותה מורדת, ולא שידונו בה דין התלמוד כמורדת כלל, ולא ידעתי מי הכריחו לזה. ופשוט בעיני כל שלא מתנהג עמה על פי הדין, למעט מן העונות, או בשאר דברים, מורד מקרי. וכן היא שאינה עושה לו רצונו, מורדת מקרי, מה לי כולה מה לי פלגא".

החלקת מחוקק מדייק מדברי השו"ע שהשוה את דינו של האומר אני בבגדי והיא בבגדה למי שאינו נזקק לאשתו כלל, והרי מי שאינו נזקק לאשתו כלל פשיטא שהוא מורד גמור, ומוכח שגם המשמש בבגדים הוא מורד גמור לכל דבר.

יש לציין כי גם בריטב"א שם, וגם ברשב"א בנדרים (ז. ב) ובנמוק"י שם (נדרים כז. ב) למדו את הדין שמי שאינו מקיים עונה כלל, חייב להוציאה (גם כשאינה באה מחמת טענה דבעינא מרא לידא וחוטרא לקבורה) מהאומר אני בבגדי והיא בבגדה, ואם כן גם מדבריהם יש ללמוד כי דבר זה הוא מרידה גמורה.

נמצא ששיטת החלקת מחוקק היא כמשמעות השו"ע שגם מרידה חלקית ואיכותית כדוגמת "הוא בבגדו והיא בבגדה", נחשבת למרידה לכל עניינה והלכותיה.

לשיטה זו צריך ליישב את דיוקו של הב"ח מלשון הריטב"א שלא נקט אותו לשון באיש כמו באשה, כפי שתירץ הבית שמואל (שם סק"ט), וז"ל:

"האומר אי אפשי אלא בבגדי כו'. ב"ח מדייק מלשון הריטב"א שכתב יוציא ויתן כתובה, משמע דהוא אינו מורד כשאומר אי אפשי אלא בבגדי, וכן היא גם כן אינה מורדת. ויש לדחות ויש לומר הריטב"א לישנא דש"ס נקיט, ובש"ס מצינו באומר איני זן ואיני מפרנס יוציא ויתן כתובה, אף על גב דהוא מורד, כמו שאמרו בש"ס דף סג אליבא דר"י, וכן כתב בח"מ..."

לדבריו על אף שלדעת הריטב"א גם איש האומר כן הוא מורד גמור, מכל מקום נקט הריטב"א כלשון הגמרא "יוציא ויתן כתובה", כדמצינו עוד גם בדף סג במי שאינו זן ומפרנס את אשתו כי לדעת ר"י הוא מורד, ואף על פי כן לשון הגמרא הוא "יוציא ויתן כתובה".

מרידה שלא על מנת לצער

אולם עדיין יש לעיין בהערתו השניה של הב"ח, שתמה על הריטב"א למה תחשב האשה למורדת כאשר היא עושה כן מחמת צניעות, הרי אין מורדת אלא בעושה כן מחמת שנאה וכעס, והביא סיעתא לדבריו משיטת המרדכי, שהביא הב"ח לעיל, וז"ל המרדכי (כתובות קפג, להלן נדון בעיקר דינו):

"כתב המיימוני... ואם חלה או תשש כחו ואינו יכול לבעול, ימתין ששה חדשים עד שיבריא, שאין לך עונה גדולה מזו, ואחר כך יטול ממנה רשות או יגרש ויתן כתובה עכ"ל. ופירש הר"ם טעם הגאון אמאי לא מיקרי מורד מתשמיש ויוסיפו לה על כתובתה, ויש לומר דלא מקרי מורד אלא כשעושה מחמת שנאה וכעס, דמורד הוי פושע כמו הפושעים והמורדים".

הרי שפירש המרדכי להדיא כי אין אדם נחשב כמורד, אם לא נעשה הדבר מתוך שנאה וכעס, ואם כן בעושה כן לצניעות לכאורה אין להחשיבה כמורדת.

ובאמת לכאורה דבר מוסכם הוא - שמורדת היא רק באומרת "בעינא ליה ומצערנא ליה", וכך היא לשון

השו"ע להלן (סי' עז ס"ב) בהגדרת מורדת: "ומרדה כדי לצערו...".

וכבר דייק לשון זו הבית מאיר בסימן קנד (ס"א) המובא בפתחי תשובה שם (סק"ו), ולמד מלשון זו כי במקרה שהבעל אינו זן ומפרנס את אשתו, שהדין הוא שכופין אותן לזון (שם סעי' ג) אם האשה תמרוד בבעלה כדי שיזון אותה, איננה נחשבת מורדת, וז"ל:

"... אינה מורדת בכהאי גוונא, שאינה מורדת כדי לצערו כי אם בכדי לכופו לזונה כראוי, דהא קיימא לן בחו"מ סי' ד (סעי' א) עביד איניש דינא לנפשיה, ואם כן מי יכריחנה לילך לבית דין לכופו אם היא תוכל לכופו במרדה. וכן מורה הלשון בשו"ע סי' עז ס"ב "ואם מרדה כדי לצערו, מפני שעשה לי כך וכך, או מפני שקללני, או מפני שעשה עמי מריבה וכיוצא בדברים אלו", משמע דוקא כיוצא באלו שהם אך נקמה על העבר, אבל לכופו על העתיד במה שהדין עמה, אינה מורדת".

מענה דעת הח"מ והב"ש צ"ב, מדוע נחשיבה למורדת בעושה כן משום צניעות וכדומה, והרי אין מרידתה כדי לצערו, ובכהאי גוונא אינה מורדת. ועוד, שהח"מ והב"ש בדבריהם לא התייחסו כלל לזה, למרות שעיקר חידושו של הריטב"א הוא שגם בעושה לצניעות הוי מורדת, וכיצד התעלמו מענין זה לחלוטין.

ואולי באמת על אף שדעת הריטב"א עצמו היא שגם בכהאי גוונא נחשבת מורדת, אף שלא מתכוונת לצערו, מכל מקום נוכל לומר כי השו"ע והחלקת מחוקק פסקו כהריטב"א רק בעיקר דינו ש"הוא בבגדו" נחשב כמרידה גמורה, אבל לא פסקו כמותו בפרט זה שאפילו אם הדבר נעשה מטעמי צניעות יחשב כמרידה, ובזה יסברו כנראה מדברי המרדכי ושאר הפוסקים הנ"ל שלעולם אין מרידה אלא אם הדבר נעשה כדי לצער, ומשום כך, פרט זה של צניעות הושמט לגמרי מדבריהם.

אך מאידך נראה יותר לומר להפך, על פי הדגשתו של הבית מאיר הנ"ל בסוף דבריו "אבל לכופו על העתיד במה שהדין עמה, אינה מורדת", הרי שביאר את דיוקו מלשון השו"ע "כדי לצערו", שלא בא לאפוקי אלא ממקרה בו היא עושה כן מטעם מוצדק על פי הדין, כמו כדי לכופו לזונה, שהדין הוא שמותר לה לצערו לצורך זה, משום שקיימא לן "עביד איניש דינא לנפשיה", אבל כאשר עושה כן מטעם אחר שאין לה זכות לעשותו על פי דין, שפיר תחשב כמורדת, גם אם אין זה "כדי לצערו" כפשוטו ממש.

מתי תולים שרק "עילה מצאה"

והנה מצינו עוד מקור לשאלה זו, האם מרידה היא דוקא כאשר הדבר נעשה כדי לצער את בן הזוג, בנידון אשה שהלכה מבית בעלה משום קטטה, ואינה רוצה לשוב עד שיקרא לה בעלה, אם מפסידה מזונותיה כדין מורדת, שם פסק הרמ"א (סי' פ סעי' יח), שאם עושה כן מחמת בושה, לא הפסידה, אולם אם אינה באה עד שיפרע לה בעלה מה שלוותה, איבדה מזונותיה דהוי כמורדת. וז"ל הרמ"א:

"אשה שהלכה מבית בעלה מכח קטטה, ואינה רוצה לשוב לביתו עד שיקרא לה בעלה, לא הפסידה משום זה מזונותיה, דבושה ממנו לשוב, מאחר שיצאת בלא רשותו ואינו מראה לה פנים, ואם הוא יבא אצלה אינה מונעתו מכלום.

אבל אם אינה רוצה לבא אצלו עד שיפרע מה שלותה, אבדה מזונותיה, דהוי כמורדת, דכל מורדת טענה אית לה".

המקור לדברי הרמ"א הוא מתשובת הרשב"א (מכת"י סי' קצח, הובאה בב"י סי' עז), וז"ל:

"ונסתפקתי אם היא מתעכבת בלבד מחמת שהוא אינו קורא לה, או שאינה רוצה לשוב אליו עד שיפרע מה שלותה, ואחר כך יביאנה, ואז תשוב אליו.

על כן אני אומר שאם מחמת שהוא אינו רוצה להביאה ולקרוא לה, מסתברא שאינה מפסדת על זה כלום, לפי שהוא אינו רוצה בשימושה, כי שמא בושה ממנו אחר שלא הראה לה פנים בעוד שהיתה חולה ואחר שנתרפאת, מפני שיצאה שלא ברשות, ואין כאן מרד כלל לא מתשמיש ולא ממלאכה, ועוד שאם יבוא הוא אצלה אינה מונעתו מכלום.

אבל אם היא מעכבת, אף מחמת פרעון מה שלותה, בזה יראה שאינו חייב לזונה, **דקרוב הוא בעיני לומר שזה אחד מדרכי המורדת באומרת בעינא ליה ומצערנא ליה, דכל האומרת כך טענה יש לה על הצער שהיא רוצה לצערו, וגם זו עילה מצאה לצערו, ותולה בפרעון מה שלותה".**

והביאו בקצרה בח"מ שם (ס"ק לג), וז"ל:

"לשון הרשב"א בתשובה זו: "עילה מצאה לצערו, ותולה בפרעון מה שלותה". כלומר, ולמה תהיה ידה על העליונה, תבוא אליו בתחילה ואחר כך יפרע מה שלותה".

הרי שמשמע מדברי הרשב"א שנפסקו ברמ"א ובח"מ, כי אם באמת לא היתה כונתה לצערו, אלא רק כדי שיפרע את מה שלותה כפי שמגיע לה, לא היתה נחשבת למורדת, אלא שאין אנו מאמינים לטענתה זו, וכפי שכתב הרשב"א שכל מורדת מסתמא יש לה תרועים רבים למה היא רוצה לצערו, ואף על פי כן נחשבת כמורדת, ותולים שרק עילה מצאה כדי לתלות בה ולצערו.

והנה, סברא זו של הרשב"א שייכת לכאורה גם בנידון דידן – באיש או אשה הטוענים שעשו כן משום צניעות. מחד יש לומר שאמת בפיהם, אולם מאידך יתכן ש"עילה מצאה לצערו", כלשון הרשב"א, שהרי "כל מורדת טענה אית לה".

ולכאורה בזה נחלקו הפוסקים: הב"ח סובר שטענתה אמת, ולא אמרינן שעושה כן לצערו. ועל כן ביאר שהריטב"א לא נתכווין לומר שאף בעושה כן מחמת צניעות נחשבת למורדת, אלא שנקט מורדת לענין קריאת השם. ואילו הח"מ והב"ש סוברים, שגם בטוענת דמשום צניעות עושה כן, שייכת סברת הרשב"א, כמו בכל מרידה אחרת, ומסתמא לצערו מתכוונת, ועילה מצאה לצערו בטענתה זו, ולכן דינה כמורדת.

לפי ביאור זה, אליבא דהילכתא - "הוא בבגדו והיא בבגדה" מחמת שנאה וכעס, לכל הדעות מורדת גמורה היא. ובעושה כן מחמת צניעות, תלוי במחלוקת הפוסקים, לדעת הב"ח - אינו מרד (אלא לענין קריאת השם), ולדעת הח"מ והב"ש - הוי מרד.

דעות נוספות במרידת "אני בבגדי והיא בבגדה"

אמנם לעצם הדין - אם משמשין בלבושיהם נחשב למרידה - נסתפק בזה הב"ש שם (סי' עו סק"ט) מטעם אחר, וז"ל:

"אלא מיהו יש לומר, דין זה תליא בפלוגתא דאיתא בש"ס (כתובות מז, ב), אם "שארה" דכתיב באורייתא פירושו קירוב בשר, או אם פירושו מזונות. ולרמב"ם ושאר פוסקים דסבירא להו דפירושו מזונות, יש לומר משום קירוב בשר לאו מורד הוא, והריטב"א אפשר דסבירא ליה דפירושו הוא קירוב בשר".

הבית שמואל מסתפק, כי שמא הריטב"א שנקט שדינה כמורדת, הוא משום שפסק כשיטה בגמרא (כתובות מז, ב) ש"שאררה" הכונה לקירוב בשר, אבל הרמב"ם שפוסק להלכה (בפרק יב מאישות ה"ב) כי "שאררה" בא ללמד את חיוב המזונות, אולי יסבור שמניעת קירוב בשר אינה נחשבת למרידה.

אמנם בחזון איש (הלכות כתובות סימן סט סק"כ) דחה את דברי הב"ש, ולדעתו גם לשיטה ש"שאררה" הוא מזונות ולא קירוב בשר, מכל מקום כיון שאינו עושה כהגון לה, חשיב מרד ולכולי עלמא יוציא. וכן כתב גם בפסקי הלכות יד דוד (פי"ד מאישות אות כ"ו), שמכיון שדין האומרת אי אפשי וכו' יש ללמוד לאסור מסברא, על כן הוי מורדת, וכופין אותה להתגרש לכולי עלמא.

אולם החזו"א (שם) מוסיף, כי יש לקיים את דברי הב"ח שתשמיש בלבושיהן אינו נחשב למרידה, מטעם אחר, וז"ל:

"דאם היא אומרת אי אפשי הוי כאומרת מאיס עלי, וחשיב אונס. והכא קיל טפי, שהיא מורדת בכל אנשים, ופחיתת כתובה והכרזה לא שייך כאן, וגם המתנת י"ב חודש לא שייך כאן, שאין דרך הדבר להשתנות לזמן מרובה יותר... וכן אם הוא אומר אי אפשי אין מוסיפין על כתובתה, אף על גב דבבעל ליכא חילוק בין בעינא לה למאיסה עלי, דמרדו הוא מה שאינו מגרשה, מכל מקום כיון דאיכא סיבה בדבר, וגם לא שכיח כולי האי, לא תיקנו בזה דין מרד..."

לדברי החזו"א יש מקום לומר שאף על פי שהאומרת כן, נוהגת שלא כדין, מכל מקום לא תקנו בה כל דיני מורדת, משום שנחשבת כאנוסה בכך, וכעין האומרת מאיס עלי, ואף קל יותר מאומרת מאיס עלי, כיון שמואסת בכל האנשים ולא רק בו, ואין טעם לתקן בה המתנת י"ב חודש כיון שלא סביר שהדבר ישתנה (הארכנו בסברתו זו, במאמר בענין מרידה במקום מגורים).

לסיכום: תשמיש בלבושיהן אם נחשב מרידה באיכות - דעת רוב הפוסקים כפי שכתבו השו"ע והרמ"א שם והח"מ שהיא מורדת לכל דבר. לדעת הב"ח, אם נראה שעושה כן מחמת צניעות או עצלות, אינה נידונת כמורדת, ובחזו"א דן כן מטעם אחר, ואילו לדעת הב"ש נחלקו בזה הראשונים.

יש להדגיש, כי אף לשיטת הב"ח והחזו"א שמורדת בלבושיהן אין לה דין מורדת, זה רק לענין הכרזה בסדר מורדת, אבל גם לדעתם אינה זוכה בכתובתה, כמפורש בגמרא שהוא בבגדו והיא בבגדה יוציא ויתן כתובה. וכן אם האשה אומרת כן, מאבדת כתובתה. (ולענין המזונות, האם מאבדת מזונותיה מיד אף ללא דיני הכרזה, ראה "עור משפט" להגר"א גולדשמיט זצ"ל (סי' ז, וכן בפד"ר חלק ו' עמ' 42). ומנגד, עין ריטב"א כתובות סד, א ד"ה ולענין מזונות ושו"ת הריטב"א ס' קנ ואכמ"ל).

נמצא לכאורה, שאף אם נסבור כי מורדת באיכות אין לה דין מורדת, מכל מקום תצא שלא בכתובה. אך כאמור, הצדדים שלא להחשיב דבר זה כמרידה, אינם משום שמרידה באיכות אינה מרידה, אלא מטעמים אחרים כמו שנתבאר, ואם כן עולה מכאן שוב שלעצם דין מרידה, אין צורך במרידה גמורה, ודי במרידה באיכות.

מרידה באופן התשמיש

הבאנו את השיטות ש"קירוב בשר" הוא מדיני מרידה בתשמיש. ומקורו של קירוב בשר הוא מהפסוק "שאררה כסותה ועונתה". והנה, במסכת כתובות (מז, ב - מח, א) מבואר כי הסוברים שחובת מזונות אשה

היא מן התורה, לומדים זאת מהפסוק "שארה כסותה ועונתה", ולשיטתם "שארה" ענינו מזונות, "וכסותה" היא חובת הכסות והביגוד, וכך פסק הרמב"ם (אישות פי"ב ה"ב).

אבל הר"ן (כתובות יז, א) כתב ש"סוגיין דעלמא" הוא שדין מזונות אשה הוא מדרבנן. לשיטה זו "שארה" הכוונה לקירוב בשר, כשיטת רב יוסף, ועונתה כמשמעה. וכתב הר"ן כי נראה לומר שלשיטה זו גם חיוב הבעל בכסות אשתו אינו אלא מדרבנן, ואת הנאמר בפסוק "כסותה", מבאר הר"ן בזה"ל:

"וכסותה, דרשינן מיניה שלא ישמש מטתו על גבי קרקע, אלא במיטה מוצעת, וכולה קרא לעונתה הוא דאתא, וכן נראה דעת הרמב"ן ז"ל בפירוש התורה וכו'".

הר"ן ציין מקור לדברים מדברי הרמב"ן בפירושו על התורה (שמות כא, ט) וז"ל:

"והנה שארה קרוב בשרה, וכסותה כסות מטתה כמו שנאמר "כי היא כסותו לבדה במה ישכב" (שמות כב, כו)... וענין הכתוב שאמר שאם יקח אחרת, קרוב בשרה של זו וכסות מטתה ועת דודיה לא יגרע ממנה כי כן משפט הבנות, והטעם שלא תהיה האחרת יושבת לו על מטה כבודה והיו שם לבשר אחד וזו עמו כפילגש ישכב עמה בדרך מקרה ועל הארץ כבא אל אשה זונה, ולכן מנעו הכתוב מזה. וכך אמרו חכמים (כתובות מה, א) שארה זו קרוב בשר, שלא ינהג בה כמנהג פרסיים שמשמשין מטותיהן בלבושיהן..."

מדבריהם נראה ללמוד, כי אם במניעה מקירוב בשר הנלמד "משארה" דינו כמורד ומורדת, אזי גם דין "כסותה" שישמש במיטה מוצעת ולא על הקרקע, גם בזה יש דין מורד ומורדת.

מבואר איפוא, שדין מרידה יתכן לא רק בגוף התשמיש, אלא אף במיקומו של התשמיש. ובדברי הרמב"ן מבואר טעם הדבר, שכן תשמיש בכהאי גוונא הוא "כבא אל אשה זונה", שהוא בבחינת פגיעה באיכות התשמיש.

ומכך נראה לכאורה לומר עוד, כי אף בתשמיש במיטה מוצעת, מכל מקום אם המקום אינו ראוי ומכובד, נראה שסירובה מלשמש בתנאים כאלו, לא יחשב כמרידה.

משמשת בדרך שאינה יכולה להתעבר

והנה, הנידון לעיל "תשמיש בלבושיהן", הוא "מרידה באיכות" הפוגמת במעשה גופו. ואולם יש לדון במרידה באיכות שאינה פוגמת כלל במעשה, אלא רק בתוצאתו, האם גם בכהאי גוונא נחשב כמרידה או לא.

דוגמא לדבר: אשה שאין רצונה להתעבר, ומשמשת בדרך כל הארץ, אלא שגורמת שלא תתעבר. בזה המרידה אינה פוגמת באיכות המעשה, אלא רק בתוצאתו. כדי לפשוט דין זה, נצטט מתשובת האגרות

משה (ה"ד אבהע"ז סימן ע), וז"ל:

"שבעוונותינו הרבים נתפשטה בין הנשים קלי הדעת ומחוסרי יראת שמים, רצון שלא להוליד הרבה בנים כידוע, ואם יש לאחד אשה כזו שאין רצונה להתעבר בשום אופן, ובודאי כיון שאין לה סכנה ויכולה להתעבר, אין עליו חיוב עונה לשמש עמה באופן שלא תוכל להתעבר, ואדרבה מסתבר שיש לה דין מורדת מתשמיש, אם אינה רוצה להזדקק לו באופן שתוכל להתעבר".

נמצא כי לחידושו של האגרות משה, למרות שהתשמיש גופו אין בו חסרון מכל בחינה, והחסרון הוא רק שנעשה בדרך שאינה יכולה להתעבר, מכל מקום נחשבת כמורדת. והרי זו נכללת בדין מורדת

באיכות התשמיש, כי גם תוצאת המעשה נחשבת מגוף התשמיש ומעיקרו.

בעל המונע מאשתו להתעבר

יש לדון מה יהיה הדין במקרה הפוך, כשהבעל משמש בדרך שלא ניתן להתעבר, וכגון שמזריע מבחוץ כמעשה ער ואונן, האם ייחשב בזה למורד.

והנה, אף שהאשה אינה חייבת במצות "פרו ורבו" - כמבואר במסכת יבמות (סה, ב) בשיטת תנא קמא, וכפי הנפסק בשו"ע (אבהע"ז סי' א סי"ג), מכל מקום דעת חלק מהראשונים שהאשה חייבת במצות "לא תהו בראה לשבת יצרה", מחלוקת זו הובאה בבית שמואל (סי' א סק"ב), וז"ל:

"... כתב בחלקת מחוקק דוקא משום מצות פריה ורביה מוכרים ספר תורה, אבל להשיא יתומה אין מוכרים, כי היא אינה מצווה על פריה ורביה, אלא דוקא להשיא יתום מוכרים משום פריה ורביה.

מיהו למה שכתבתי לקמן דמוכרים ספר תורה לקיים לערב אל תנח, יש לומר להשיא יתומה נמי מוכרים ספר תורה לקיים לשבת יצרה, דאשה נמי מצווה על שבת, כמו שכתבו בתוספות ב"ב דף יג ובתוספות גיטין דף מא, ונכלל נמי בכלל לישא אשה, היינו אפילו אם כבר קיים פריה ורביה, כן מוכרים להשיא למי שקיים פריה ורביה או להשיא יתומה, וכן כתב במג"א סי' קנג'.

החלקת מחוקק אסר למכור ספר תורה כדי להשיא יתומה, משום שאשה אינה מצווה במצוות פריה ורביה, על כך חולק הבית שמואל שגם לצורך נישואי אשה מוכרים ספר תורה, כיון שלדברי התוספות גם אשה מצווה על מה שנאמר (ישעיהו מה, יח) "לא תוהו בראה לשבת יצרה", וכמו שמותר למכור לצורך נישואי איש שכבר יש לו ילדים וקיים כבר את מצוות פרו ורבו.

הבית שמואל מביא שכבר כתב כן המגן אברהם (או"ח קנג סק"ט), וז"ל:

"להשיא יתומים בדמיו. והוא הדין יתומות (ר"מ אלשקר סי' עב). וכן נראה לי מוכח מדקאמר הגמרא הטעם משום לא תוהו בראה לשבת יצרה, ולא קאמר משום פרו ורבו, אלא דפרו ורבו לא שייך באשה, מה שאין כן לשבת יצרה, וכמו שכתבו התוס' בגיטין דף מא ע"ב, כן נראה לי, דלא כמו שכתב בחלקת מחוקק סימן א, והארכת בזה בתשובה".

אך שוב דייק הבית שמואל מדברי הרמ"א שלא פסק כתוספות, ונקט שאשה אינה מצווה גם על "לשבת יצרה", וז"ל הב"ש:

"מיהו ממה שכתב סוף סי"ג בהג"ה בשם הש"ג אשה אל תשב בלא בעל משום חשד, משמע דאינה מצווה על שבת. וכן משמע בתוס' ריש חגיגה, גם בתוס' הנ"ל לא כתבו את זאת דאשה מצווה על שבת אלא לחד תירוץ. ועיין בתשו' רד"ך כתב נמי האשה מצווה על שבת".

הרי כי שיטת הרמ"א היא כדברי הש"ג שאין אשה מצווה להנשא משום לשבת יצרה, אלא רק משום חשד. כך נראה גם בתוספות בחגיגה (ב, ב), ואף בתוספות בב"ב (יג, א) ובגיטין (מא, ב) נחלקו בכך שתי התירוצים. כך גם דייק רבי עקיבא איגר שם (בהגהותיו לשו"ע) מתשובת הר"ן (סי' לב, תובא להלן), כי אשה אינה מצווה אף על מצוות לשבת יצרה (עי' עוד בהגהות ר"ב פרנקל לשו"ע שם).

הרי כי נחלקו הפוסקים האם אשה מחויבת להנשא משום "לשבת יצרה", לתרוץ אחד בתוספות אשה חיבת במצוה זו, וכך פסקו הרד"ך המהר"ם אלשקר והמגן אברהם, ואילו לתרוץ השני בתוספות וכך פסקו הש"ג והרמ"א, אשה אינה חיבת במצוה זו כלל.

ומעתה היה נראה כי נידון דנן, האם בעל המשמש באופן המונע מאשתו להתעבר נחשב כמורד, לכאורה תלוי במחלוקת זו.

לדעה המחייבת אשה במצוה זו, נראה שאם הבעל מונע ממנה להתעבר, יחשב לו הדבר כמרידה. שהרי לכאורה דין זה דומה הוא למה שכתב האגרות משה הנ"ל, שכאשר האשה מונעת את ההריון, נחשבת היא למורדת. ואם כן כשם שכשהאשה מונעתו מלקיים מצוותו - נחשבת למורדת, הוא הדין כשהבעל מונעה מלקיים מצוותה, יחשב למורד.

אולם לשיטה הסוברת שאשה אינה חייבת במצות "לשבת יצרה", אם כן לכאורה אין עליו דין מורד, שהרי אינו מונעה מלקיים מצוה, כי הלא אינה מחויבת בזה כלל.

שיטת הר"ן במצוותה של האשה

והנה, לכאורה עיקר הדבר שגם האשה מקיימת מצוה בנישואיה, מקורה בגמרא במסכת קידושין (מא, א), דאיתא שם לגבי קידושיה: "מצוה בה יותר מבשלוחה", ומלשון זו שמעינן, שגם לאשה יש מצוה בקידושין.

ראיה זו הביא הר"ן בתשובה (סימן לב) וז"ל:

"אמנם דעתי מסכמת במה שכתב הר"ר דן ז"ל דאף על גב דקיימא לן דאיתתא לא מפקדא אפרייה ורבייה, מכל מקום מצוה קא עבדא כשהיא מתקדשת ונשאת, וראיה לדבר מדאמרינן בריש פרק האיש מקדש (קדושין מא, א)... האשה מתקדשת בה ובשלוחה, השתא בשלוחה מתקדשת בה מיבעיא, אמר רב יוסף מצוה בה יותר מבשלוחה... וזו ראיה ברורה שהאשה כשהיא מתקדשת מצוה קא עבדא..."

אלא שלא ביאר הר"ן שם איזה מצוה יש בזה, וכבר כתב רבי עקיבא איגר (בהגהות לשו"ע אבה"ע סי' א, על הב"ש הנ"ל) שמדברי הר"ן משמע שאין זה משום "לשבת יצרה", וז"ל:

"ועיין בתשו' רד"ך כתב האשה מצווה על שבת. נ"ב ומדברי הר"ן בתשובה סי' לב דקדק דמצוה לאשה להנשא מסוגיא דריש פרק ב דקדושין, ומקרי דבר מצוה לענין התרת נדרה עינין שם, ולא אתי עלה מדין שבת. משמע דסבירא ליה להר"ן דאשה אינה מצווה על שבת".
ולא ביאר רבי עקיבא איגר מה הטעם שאכן נחשבים נישואי האשה למצוה, אם אינה מצווה לא על "פרו ורבו", ולא על "לשבת יצרה".

אולם הדברים נתבארו על ידי הר"ן עצמו בקידושין שם (טז, ב בדפי הר"ן), וז"ל:

"... דמצוה בה יותר מבשלוחה, דאף על גב דאשה אינה מצוה בפריה ורביה, מכל מקום יש לה מצוה מפני שהיא מסייעת לבעל לקיים מצותו".

הרי כי לדעת הר"ן המצוה של האשה בנישואין היא במה שמסייעת לבעל במצותו - מצות "פרו ורבו", שהרי בלעדיה אין כל אפשרות לבעל לקיים את חיובו. דברי הר"ן הללו, הם כשיטתו בתשובה הנזכרת, שאשה פטורה מדין "לשבת יצרה".

מעתה, לדעת הר"ן שמצוותה של האשה היא רק בסיועה לבעל, אם כן כשאין הבעל רוצה שתתעבר, נמצא שאינו חפץ בסיועה, והרי היא פטורה מחיובה. ולשיטה זו אין לו דין מורד, שהרי אינו מפסידה דבר.

נראה כי הבעל יחשב כמורד גם אם אינה מצווה

אלא שעדיין יש לעיין, כי יתכן להחשיב כמורד - את המונע מאשתו להתעבר - מטעם אחר. דהנה

בשו"ע אבהע"ז (סי' קנד סעי' ו) נפסק:

"האשה שתובעת גט בטענה שאינה ראויה לבנות ממנו, אין שומעין לה (דאינה מצווה על פרו ורבו - ט"ז שם סק"ד). ואם טענה שחפצה לילד כדי שיהיה לה בן שתשען עליו (רמ"א: ואין לה כבר שום בן), ואומרת שהוא גורם שאינו יורה כחץ... שומעין לה..."

מקור דין זה הוא במסכת יבמות (סה, ב), וז"ל הגמרא:

"דאמרה בעינא חוטרא לידא ומרה לקבורה".

ופרש"י:

"חוטרא לידה, עץ (ויש גורסים) שתשען עליו לעת זקנתה, ואם תמות יקברנה".

וכן איתא במסכת כתובות (סד, א) וברש"י שם.

ובב"ש שם (סק"י) הוסיף וז"ל:

"ואין לה כבר שום בן - ב"י כתב אפילו בת אם יש לה לא כייפינן ליה".

הרי כי יש לאשה טענה כי רוצה היא ללדת בן או בת, ולא משום המצווה, אלא בכדי שיעזור לה כשתצטרך, ויכולה לדרוש אפילו גירושין לצורך זה.

מעתה, בכהאי גוונא שהבעל מונע ממנה מלהתעבר, ולא תלד אפילו בת יחידה, למרות שהאשה אינה מצווה ב"פריה ורביה", וגם לא ב"לשבת יצרה", אולם מכל מקום יתכן לומר שנחשב הוא למורד, שהרי על דעת כן נשאת לו, ומפסידה בכך.

אמנם צריך עיון בזה, דהנה איתא במסכת נדרים (כ, ב):

"ההיא דאתאי לקמיה דרבי, אמרה לו, רבי ערכתני לו שלחן והפכו. אמר לה בתי תורה התירתך ואני מה אעשה לך".

ונחלקו הראשונים בביאור "הפיכת השולחן", לשיטת הרא"ש והתוספות פירושו שמשמשין שלא כדרכה. ואילו לדעת הראב"ד (בעלי הנפש, שער הקדושה), הטור (אר"ח, סי' רמ), תוספות ישנים, תלמידי רבינו פרץ ועוד ראשונים - פירושו שמשמש כדרכה, אלא שמשנה בדרך התשמיש.

והנה, אם נאמר כי המונע את אשתו מלהתעבר נחשב למורד, אם כן לדעת התוספות והרא"ש, שהפיכת השולחן כוונתה לביאה שלא כדרכה, אם כן כיצד מותר לבעל לעשות כן, וכדברי רבי: "בתי תורה התירתך", והרי בדרך זו מונע הוא ממנה להתעבר, והרי זו מרידה.

אמנם הראב"ד שם בפירושו הראשון, ביאר את שאלת האשה לרבי - "ערכתני לו שולחן והפכו" - דאיירי בכהאי גוונא שנתרצתה, אלא שחפצה היתה לדעת אם הדבר מותר לדינא, או שמא איסור יש בדבר. וכן הובא בשמו בטור (אבהע"ז, סוף סי' כה). ולשיטה זו לא קשה מידי, שמכיון שמרוצה בכך, ודאי דלא נחשב מורד.

אכן נראה ליישב, כי גם לדעות החולקות על הראב"ד בפירושו זה, וכמבואר בשטמ"ק בשם הרי"ן, ובראב"ד שם בתירוץ השני, דמיירי שעשה כן שלא מרצונה, מכל מקום אין להחשיבו כמורד. והטעם בזה הוא, שבנידון הגמרא שם לא איירי שלעולם אינו משמש עמה גם כדרכה, אלא ודאי שימש כדרכה

באופן שיכולה להתעבר, אלא שבנוסף שימש גם שלא כדרכה. ועל כן אין עליו טענת מרידה, שהרי סוף כל סוף אינו מונעה מלהתעבר.

מעשה נראה כי אין סתירה למה שכתבנו, כי יתכן שהמונע את אשתו מלהתעבר הרי זה מורד, שהרי נשאת לו על דעת שיהיה לה זרע, והרי זה מפסידה. ולדינא יש לעיין בזה.

אשה המורדת בגמר ביאה

אמנם נראה ודאי, שכאשר האשה נוהגת כך, וכגון שמכריחתו להזריע מבחוך, נחשבת היא מורדת גמורה לכולי עלמא.

וראיה לדבר, מהמובא במסכת סוטה (ט, א) לגבי שמשון ודלילה אשתו, וז"ל:

"ויהי כי הציקה לו בדבריה כל הימים ותאלצהו. מאי ותאלצהו, אמר רבי יצחק דבי רבי אמרי, בשעת גמר ביאה נשמטה מתחתיו..."

ופירש רש"י וז"ל:

"ותאלצהו - לשון דוחק ומצוקה, בשעת גמר ביאה, תאוות האדם מרובה".

מבואר אם כן, שכשמונעת האשה מבעלה לגמור ביאתו כדרך העולם, הרי יש בזה צער גדול. ובכהאי גוונא שמצערותו, הרי זו מרידה בגוף התשמיש ובעיקרו, ומרידה גמורה היא. ויתכן שחמורה היא אף יותר מהמורדת והנמנעת מתשמיש לגמרי, שהרי בכהאי גוונא צערו מרובה.

ג. מרידה בכמות

הנה, עד כאן הוכח, כי מרידה חלקית מרידה היא באופן של "מרידה באיכות". כלומר, החיוב נעשה במילואו, אך אופן עשיתו היה שלא כראוי וכדין. אולם יש להסתפק באופן של מרידה בכמות, כלומר, החיוב לא נעשה במילואו, האם בזה גם נחשב למרידה, או לאו.

וביאור הספק הוא, דהנה בפשוטו ניתן לומר, כי אם הוכח שמרידה באיכות הוי מרידה, למרות שהחיוב נעשה במילואו, אם כן כל שכן במקום שהחיוב לא נעשה במילואו, שודאי נחשב כמרידה. אולם מאידך יש מקום לומר להפך, כי מרידה באיכות נחשבת למרידה, משום שמעשהו אינו נחשב כלל, ואף שלכאורה קיים חיובו, אך מכיון שנעשה באופן שאינו ראוי, אינו נחשב שקיים עונתו כלל. לא כן במרידה בכמות, שאמנם לא קיים כל חובתו, אולם החלק שנעשה, כדינו נעשה, ואינו בטל. ועל כן יש לדון, האם כיון שחיסר בחלקו נחשב למרידה, או שמרידה היא רק כשלא נעשה החיוב כלל.

הפחתת שיעור העונה

המקרה של מרידה בכמות המובא להלכה, הוא הפחתת שיעור העונה. ולדעת כל הפוסקים דבר זה נחשב למרידה גמורה, וכפי שכתב הרשב"א בתשובה (ח"א סימן תרצג) לגבי המורגל לכעוס ולהוציא את אשתו מביתו, וז"ל:

"דכל שמשלחה מביתו הרי הוא כמורד מתשמיש, ואם רצתה מוסיף לה ג' דינרים בשבת... כל שפירש ממנה מתוך הכעס יותר מן הזמנים שנאמרו בפרק אף על פי (סא, ב) כל אחד ואחד לפי מה שהוא אדם, שהכל יודעין כלה למה נכנסה לחופה, ועיקר נישואין על דעת כן".

וכן מבואר בדברי התשב"ץ (ח"ב, סימן רנט) :

"ולענין תשמיש אינו רשאי לגרוע עונתה כלל, שאפילו בחמר ונעשה גמל אמרינן בגמרא (סב, ב) דרוצה אשה בקב ותפלות מתשעה קבין ופרישות, כל שכן למנעה מתשמיש, ואם עושה כן בין בתשמיש בין להשרותה על ידי שליש שלא ברצונה, דנין להם כדין מורד על אשתו".

וכן מבואר בדברי החלקת מחוקק (סי' עו סק"כ, הובא לעיל) :

"פשוט בעיני, כל שלא מתנהג עמה על פי הדין, למעט מן העונות או בשאר דברים, מורד מקרי, וכן היא שאינה עושה לו רצונו מורדת מקרי, מה לי כולה מה לי פלגא".

וכן הובא בשו"ע לבעל מרכבת המשנה (שם ס"ד ד"ה והאומר).

הרי לנו דברים מפורשים, כי מרידה חלקית בכמות, הרי זו מרידה גמורה, וכל הפוחת מחיובו נידון כמורד.

מרידה לזמן

נידון דומה הוא - "מרידה לזמן". והיינו, שפוחת או מונע עונתה לזמן מסוים, אולם דעתו לשוב ולקיים את חובתו כדין לאחר אותו זמן, וגם כאן דינו כמורד גמור.

כך מובא בספר מחנה חיים (ח"ב סימן מא, הובא בארצה"פ) :

"אם הוא יאמר אהבתי את אשתי, ואשוב לה עוד ליתן לה עונתה אחר ימים או חדשים או שנים, כאשר יהיה עם לבבי כשודך חמתי עליה, או כאשר תמשך לבבי אליה... אז יש לו דין מורד בהוסיף לה על כתובתה..."

עוד כתב שם (בד"ה היוצא) :

"מי שמבטל עונות אשתו כדי לצערה, הגם שלא יאמר שיהיה כן לעולם, אלא יהיה זמן מוגבל לנקום נקם וכו', נעשה מורד. והוא הדין ברגיל להוציא אותה מביתו ואינו משמש עמה בעונתה..."

נמצאנו למדים, כי מרידה בכמות בכל ענין - בין בקביעות ובין לזמן - דינו כמורד לכל הדינים.

מורדת ביותר מעונתה

אולם, במה דברים אמורים, במרידה הבאה לפחות מהחייב, ובזה כאמור, ברור ומוסכם שגם מרידה חלקית - בין בכמות ובין באיכות - למרידה תיחשב. אולם יש לדון במקרה שהחייב נעשה כדינו וגם באופן הראוי, אלא שהבעל רוצה להוסיף על עונתו והאשה אינה מסכמת, האם יש לדונה כמורדת, שהרי משועבדת היא לבעלה לכל מה שירצה (גדריים כ, ב), או שכיון שאינה מורדת בעונה עצמה, אין דינה כמורדת.

בנידון זה כתב המהרי"ט (ח"א סימן ה ד"ה חוק) וז"ל :

"לא מצינו מורדת אלא באומרת מאיס עלי או מצערנא ליה, אבל אם היא טוענת בעונה האמורה בתורה הטיילין בכל יום וכו', נראה דלא כייפי לה, שאינה שבוית חרב להזדקק לו בכל שעה".

דברי המהרי"ט הובאו בכנה"ג (סי' עז הגה"ט אות ז), בבאר היטב (סימן עז סק"ז) ובתולדות אדם (להר"י שור) כאן, שהביאו את דבריו. וכשיטת המהרי"ט פסק גם בספר שם טוב (להר"ח כסאר - פי"ד מאישות אות ט), וכן פסק

בספר בת נעות המרדות (פ"ב אות ב. ועי' כעין זה בשו"ת ישכיל עבדי - ח"ה סי' סט אות א).

יש שנסתפקו בכונתו של המהרי"ט, האם כוונתו למקרה שאינה מסכמת אפילו בעונה האמורה בתורה, או שכונתו שלעונה האמורה בתורה ודאי שמסכמת, ורק ליותר מכך אינה מסכמת.

והנה, אם נפרש כהצד הראשון, שהנידון בעונה האמורה בתורה, ולמרות זאת סובר המהרי"ט שאינה מורדת, אם כן יקשה אימתי כן יש להחשיבה כמורדת. ועל כן מסתבר כהצד השני - שהנידון ביותר מכדי עונתה. כך גם משמע מפשטות לשונו, וראה גם בשו"ע לבעל מרכבת המשנה (סעי' יט, ובח"ב קונטרס מרד סעיף יב) שכתב, כי כוונת המהרי"ט שאינה מתרצה ליותר משיעור עונה.

אלא שעלינו לברר האם ההלכה כדברי המהרי"ט, לפי שמדברי השו"ע נראה לכאורה שלא כדבריו, שהרי פסק (סי' עז סעי' ב) :

"ואפילו היה בעלה מלח שעונתו לששה חדשים... הרי זו מורדת מתשמיש".

ופירש בח"מ שם (סקי"ט) והובא בב"ש (סקכ"ג) וז"ל :

"ואפילו היה בעלה מלח, לא מיבעיא אם הוא בביתו ויכול לקרב עונתו, אלא אפילו שהוא הולך מביתו ואין בדעתו לבא עד ו' חדשים מכל מקום מתחילים ימי מרידה מיד. ח"מ".

הרי שכתבו הח"מ והב"ש שאם הבעל נמצא ורוצה לקרב עונתו פשיטא דמורדת היא, וכוונת המחבר לחדש, שאפילו אם הלך מביתו לים, ואין בדעתו לבא עד ששה חדשים, והיא אומרת שלכשיבוא לא תשמש עמו, מתחילין ימי מרידתה מיד. הרי כי למרות שלא הגיע זמן עונתה, נחשבת האשה כמורדת, אם בעלה רוצה לקרב את הזמן. ונמצא לפי זה, שדין המורדת ביותר מעונתה, שנוי לכאורה במחלוקת המחבר והמהרי"ט.

אכן יש שרצו לומר (מובא בהערה לאוצה"פ שם), שיש חילוק בין נידון השו"ע לנידון המהרי"ט. נידון השו"ע הוא באינה רוצה לשמש כלל, ולכן אפילו במלח שאין דעתו לבוא עד ששה חדשים, ואם כן השתא אינה מונעת מתשמיש, מכל מקום מתחילין ימי מרידתה מיד. ועל כגון דא - שאינה רוצה לשמש כלל - כתבו הח"מ והב"ש שאם הוא רוצה לקרב עונתו, פשיטא שמורדת היא.

אולם נידון המהרי"ט הוא כפי שנתבאר לעיל, כשאינה מסכימה רק על יותר מעונתה, ובזה גם השו"ע יודה לו שאינה נחשבת למורדת כלל.

אמנם אף שבכוונת הבית שמואל שהעתקנו היה אפשר לפרש כך, מכל מקום לשון החלקת מחוקק שם לא משמע כן, וז"ל :

"ואפילו היה בעלה מלח, דין זה פשוט, דבשלמא גבי המדיר את אשתו מתשמיש שכתוב גם כן דין זה לעיל בסי' עז סעיף ט, איכא למימר (שיש בו חידוש משום) דיכול לומר מה איכפת לך שהדרתיך, הא בלא נדר אין עונתך רק לששה חדשים [על כן כתב (שם בסי' עז) ואפילו הוא מלח שעונתו לששה חדשים, וכמו שכתבתי הטעם למעלה (שם) בס"ק יז], אבל במורדת (לכאורה פשיטא שהיא מורדת, שהרי) מי ימחה בידו לקרב עונתה. וצריך לומר דמיירי שהולך עתה לים, ואין דעתו לבא רק לששה חדשים, והיא אומרת לכשתבא לא אשמש עמך, אז מתחיל המרד מעתה, כמו גבי נדה שאומרת לכשיגיע זמן טבילה לא אטבול, דהשתא לאו בת תשמיש היא".

הרי שהח"מ הקשה דדין זה הוא פשיטא שהרי בידו לקרב עונתה, ולכן הוצרך לחדש שהמרידה היא

בהודעתה שבעתיד כשיבוא לא תשמש עימו, ואם כפירוש שהבאנו שגם קודם הבין הח"מ שאין לבעל זכות להקדים את העונה, אלא דמרידתה היא רק בכך שאומרת שגם לכשיגיע הזמן לא תשמש עימו, למה היה פשוט לח"מ כל כך שזה מהוה מרידה, יותר מהמקרה שתירץ לבסוף שגם בו המרידה היא על העתיד. אלא ודאי שקושיתו של הח"מ היא משום שנקט כלשונו ש"מי ימחה בידו לקרב עונתה", כי זכותו של הבעל לקרב ולהקדים את עונתו, ועל כן פשיטא ליה שהיא מורדת מעונתה שזמנה הוא מיד כעת כדרישת הבעל, ודלא כפסק המהרי"ט שאין מרידה בסירובה להזדקק לבעלה יותר מעונתה.

אך נראה לחלק בזה באופן אחר, בין עונות רגילות של בעל ואשה החיים יחד, לבין עונת המלח שהיא אחת לששה חדשים, שכן כל הסיבה שעונתם מרוחקת כל כך, הוא משום שפורשים לים ואינם נמצאים בעירם, אבל אם המלח יחזור לדור בעירו בקביעות או לתקופה מסוימת, ודאי שעונתו תהיה בהתאם. כך לכאורה פשוט בסברא, וכך מפורש בהפלאה (סי' עו סק"ג) ובאגרות משה (אבהע"ז ח"ג סי' כח).

מעשה תובן היטב כוונת החלקת מחוקק, שמלח שרוצה "לקרב עונתה", דהינו להשאר בעיר עם אשתו, ואז הדין הוא שעונתה מתקרבת, אזי בכהאי גוונא ודאי זכותו לעשות כן, והאשה משועבדת לכך, ואם תסרב תהיה מורדת לכל דבר וענין.

בשונה מכך מדבר המהרי"ט על אדם רגיל שאינו מלח, אלא טייל או פועל, שזמן עונתו הוא העונה הרגילה, בכהאי גוונא פסק המהרי"ט ונקטו הפוסקים כוותיה, כי אין הבעל יכול לדרוש ממנה "להזדקק לו בכל שעה". נחזור ונצטט את לשון המהרי"ט:

"אבל אם היא טוענת בעונה האמורה בתורה הטיילין בכל יום וכו', נראה דלא כייפי לה, שאינה שבוית חרב להזדקק לו בכל שעה".

הרי כי המהרי"ט מיירי בטיילין וכדומה, וכתב שאין לבעל זכות לדרוש מאשתו להזדקק לו בכל שעה, ולכן אינה מורדת בסירוב זה, אבל ודאי שמלח יכול לשוב לביתו ולקצר את זמני עונתו לעונת כל אדם, כפי שהבאנו, ובכהאי גוונא כתבו הח"מ והב"ש כי פשיטא שאשה המסרבת לו באופן זה דינה כמורדת לכל דבר.

ד. מרידה ממעשי קריבות

עוד יש לדון מה דינה של אשה אשר נמצאת במצב בו בלאו הכי אינם יכולים לשמש, ומרידתה היא רק משאר מיני קריבות, האם תחשב גם היא כמורדת.

והנה הכתב סופר (סוף תשובה קב) השיב לשואל, בנידון אשה שחיי אישות מזיקים לבריאותה, וז"ל:

"חזיתי... דפשיט ליה, דאם תשמיש קשה לאשה ותוכל לסבול בחיבוק ונישוק, דהיא מורדת בזה אם לא תתרצה. ולפי עניות דעתי צריך עיונא רבא, דיש לומר דתוכל לטעון, כיון שהתשמיש קשה לה ומזיק לה כל ימי חוליה, לא תרצה להתרצות לו כלל בשאר קריבות, כי על ידי כן מתגרה יצרה ותתאוה לתשמיש, וסופה ברצון תתרצה ותתפייס אליו... ואם כן באופן שהיא אמרה שכשתרפא תתרצה לו, ומורדת בו בעת חליה כמה זמנים בשאר מיני קריבות שאפשר לה בה, אינה מורדת לפי סברתי".

מבואר מדבריו, כי כל הטעם שפסק שאינה מורדת, הוא משום שלמרות שאין מגיעה ואין כל נזק במעשי הקריבות עצמם, אך מכיון שמרידתה בזה היא מחשש שתבוא לידי נזק, אינה נחשבת למורדת.

ועל פי זה נראה ברור לכאורה, כי המונעת עצמה ממעשי קריבות במקום שאין חשש נזק, יש עליה דין מורדת.

ובסוף תשובתו כתב הכת"ס עוד, וז"ל:

"אבל יש לומר, באופן שמותר מדינא לשמש עמה סמוך לוסתה, כגון ביוצא לדרך, ומכל מקום מחמירין (לכתחילה בתשמיש, ומתירים) רק במיני קורבה, לא תוכל למרוד בו, דאם יבוא לידי תשמיש גם כן לא יעשו איסור, שהרי התירו חכמים בכך.

אבל יש לומר שתוכל לומר, כיון שהוא מן המחמירין שלא לשמש, אינה רוצה לגרות יצרה ולכוף (את יצרה) בעל כרחיה, על דרך שמשלו חכמינו ז"ל ואפילו יחוד לאש בנעורת כו'.

וכל מה שכתבנו הוא גם כן בהיפוך, לענין מרד דידיה, שאינו מחזיר לפוקדה במיני קריבות היכא דאין יכול לשמש עמה, רק ביוצא לדרך שמדינא מותר, ואם רוצה להחמיר על עצמו בתשמיש, על כל פנים צריך לקרב אצלה ולקיים שעבודו בשאר מיני קריבות, וגם כן באופן שהיא תתרצה לו כשיגבר יצרו עליו וירצה לשמש. כן נראה לי לפום ריהטא, וצריך עיון וחיפוש אחר כל הדברים האלו, לפי עניות דעתי יש בו הרבה נפקותים לדינא, ומאפס הפנאי אי אפשר לי כעת לירד ביותר לעומקן של הדברים".

גם מדבריו אלו מבוארת סברתו לדינא, כי במקום שאין חשש שעל ידי קריבות יבוא לשמש עמה ויכנס לסכנה ולנזק, אזי המרידה מקריבות נחשבת כמרידה לכל ענייניה ודיניה. ואף אמנם, שבכל מקום בגמרא ובשו"ע נזכר רק מורדת מתשמיש, ולכאורה נראה מזה, כי בשאר מיני קריבות אין דין מורדת. ואכן, הכת"ס עצמו כתב דיוק זה, ואף על פי כן נוטה לנקוט לענין פסק הלכה, כי גם במיני קריבות שייך דין מרידה, וצ"ע.

נידון זה הוא היסוד בפסק הדין דלהלן, המובא בפסקי דין רבניים (ח"א עמ' 344-345), בו כתב הגר"א גולדשמיט זצ"ל (הובא גם בספרו עזר משפט סי' ט עמ' עה) בזה"ל:

"אלא שעוד טענה יש לו לנתבע, וטענה רצינית היא. אף שיש סכנה בחיי אישות, אבל בגלל זה אין לתובעת להתרחק ממנו לגמרי מההתקרבויות שאין בהן סכנה.

מתעוררת שאלה יסודית, אם בנדון זה - סירוב להתקרבויות אחרות - שייך דין מורדת, כי לפי הפשטות, ענין מורדת הוא רק בחיי אישות, וקשה לתחום בהלכה תחומים של מרידה שלא בחיי אישות ממש. וכך היא גם משמעות לשון הפוסקים. ולשון השו"ע (שם סעיף ג) הוא: "האשה שמנעה בעלה מתשמיש היא הנקראת מורדת".

אלא שאם כן, לפי הפשטות, אין בהתרחקות מעין זאת משום מרידה מהותית - שאינה אלא רק במרידה מחיי אישות ממש, אבל יש בזה לכאורה משום הוכחה למרידה... ויש להניח שהמרידה מתבטאת עכשיו בצורה זו, מפני שאין כרגע במציאות דרך אחרת לביטוי מרידה, והמרידה תימשך במילואה כשהאפשרות לכך תהא. ולפי הדין, הרי שייך ענין המרידה גם בשעה שאין אפשרות לחיי אישות..."

הגר"א גולדשמיט זצ"ל נקט כי במניעת הקירוב כשלעצמו אין די בכדי להחשב כמרידה, אבל הדבר מהוה הוכחה על מרידה גמורה בתשמיש, ויש להניח שכשם שמסרבת להתקרבות כל שהיא, היתה מסרבת גם לחיי אישות גמורים, לו היה הדבר מתאפשר.

אמנם שם בפסק הדין הנידון הוא כשהתשמיש מסכן את חיי הבעל, ועל כן הסיק שם, שאם בתשמיש שמזיק כתב הכת"ס שמניעת קריבות מצד האשה אינה מרידה, כל שכן בזה.

אולם בעניינינו - המנעות מקריבות במקום שאין חשש נזק וסכנה - עדיין יש להסתפק, שמדברי פסק

הדין הנ"ל, וכפי דיוק לשון הגמרא והשו"ע, עולה שאין לה דין מורדת. ואילו מדברי הכת"ס מבואר, כי מניעה מקריבות - גם היא נחשבת למרידה.

יתכן לפשוט ענין זה מדברי הראב"ה בנידון דומה, כדלהלן.

מרידה במניעה מהתיחדות

בתשובות וביאורי סוגיות לראב"ה (סימן תקצד), דן לגבי רואה מחמת תשמיש הנמנעת להתייחד עם בעלה, וכתב וז"ל:

"וקרוב הדבר בעיני, שאם אין הבעל בעל נפש לפרוש, והיא מורדת מלשמש ולייחד, והיתה ברצון מייחדת עמו בלא ביאה, כדין שאר נשים שהתורה האמינתם לייחד, והיא באה מחמת טענה שהרגישה שהוא רוצה לכופה לביאה, וידוע שהאמת עמה, אומר אני דלא הוי כארוסה ונשואה ושומרת יבם, ואפילו נידה... ופריך (כתובות סג, א) נידה בת תשמיש היא, ומשני אינו דומה... משמע אבל בזמן האסורה, לו היה רוצה לכופה לביאה ולא היתה רוצה להתייחד - אינה מורדת".

מדברי הראב"ה עולה, כי הנמנעת מיחוד מחשש שיבואו לידי ביאה אסורה מחמת איסור, ומסתבר שהוא הדין באסורה מחמת סכנה, אינה מורדת. אולם הנמנעת מיחוד במקום שאין כל חשש, הרי זו מורדת.

ומאחר שהראב"ה הכריע, כי גם במניעת יחוד לבד, במקום שאין חשש איסור, נחשבת למורדת, אם כן על אחת כמה וכמה שמניעת קריבות במקום שאין כל חשש נזק וסכנה, תיחשב כמרידה.

והטעם שהגמרא והשו"ע נקטו לשון שמשמעו שרק מרידה מתשמיש הוי מרידה ולא במיני קריבות, יתכן לומר, שהגמרא כוונתה לאפוקי ממקרה בו היא אינה מורדת מגוף התשמיש, אלא רק מקריבות, ומכיון שהעיקר, שהוא המצוה עצמה, מתקיימת, יש מקום לומר שמניעת מעשי קריבות לבדם לא תיחשב מרידה. אולם במקרה שאינם יכולים לשמש, מחמת איסור או מפאת מחלה או מכל סיבה אחרת, ככהאי גוונא הדין הוא כפי שלמדנו מדברי הראב"ה, שאם אין חשש שיבואו לידי איסור או נזק, יחשב הדבר כמורדה גמורה, למרות שהמרידה היא רק מקריבות או אפילו מיחוד בלבד.

והנה לכאורה יש לתמוה על חילוק זה, מהדין המבואר לעיל, כי נראה פשוט וכך כתב הב"ח (סוף סימן עז בקונטרס אחרון), כי אשה או איש המשמשים שלא ברצון וכמי שכפאם שד, יש לדון זאת כמרידה גמורה, שהרי יש כאן פגימה בעצם קיום החיוב, שאינו נעשה כתיקונו. הרי חזינן שעל אף שהמצוה עצמה מתקיימת, מכל מקום נחשבים כמורדים בחסרון הריצוי ואיכות המעשה, ומדוע כתבנו שאשה המתרצה לתשמיש ולא לשאר קירובים אינה מורדת, כיון שעיקר החיוב מתקיים.

נראה לבאר, כי כאשר התשמיש עצמו שהוא העיקר, מתקיים בשלמותו, בעיתו בזמנו ובאיכותו, ורק נמנעת האשה מיחוד או קירוב בזמנים אחרים, יש לומר כמשמעות הגמרא והפוסקים שאין זה מרידה, אבל כאשר התשמיש עצמו נעשה שלא בצורתו הראויה, וכמי שכפאם שד, הרי שבעיקר החיוב ומעשה האישות העיקרי, אינם ממלאים את חובתם, ואז יש לראות את הדבר כמרידה גמורה בעיקר הנהגת האישות שביניהם.

ה. מרידה שאינה מחמת שנאה וכעס

מצינו בפוסקים שדנו בכמה אופנים של מרידה בתשמיש, כאשר המרידה אינה מחמת שנאה או כעס, אלא מטעמים אחרים. נפרט את הדברים.

מניעת תשמיש מחמת תשישות כח או חולי

בשו"ע אבן העזר סימן עו (סעיף יא) נפסק:

"אסור לאדם למנוע מאשתו עונתה... ואם חלה או תשש כחו ואינו יכול לבעול, ימתין ששה חדשים עד שיבריא, שאין לך עונה גדולה מזו, אחר כך, או יטול ממנה רשות או יוציא ויתן כתובה".

מקור דברי השו"ע הוא ברמב"ם (אישות פי"ד ה"ז). וטעמו של הרמב"ם מבואר במרדכי למסכת כתובות (סי' קפג, הובא לעיל) שכתב בזה"ל:

"כתב המיימוני ז"ל... ואם חלה או תשש כחו ואינו יכול לבעול, ימתין ששה חדשים עד שיבריא... ופירש הר"ם (מהר"ם מרוטנבורג) טעם הגאון, אמאי לא מיקרי מורד מתשמיש ויוסיפו לה על כתובתה, דיש לומר דלא מקרי מורד אלא כשעושה מחמת שנאה וכעס, דמורד הוי פושע כמו הפושעים והמורדים, אבל הכא דמי קצת למוכה שחין..."

כעין זה מובא בבאר היטב (סי' עז ס"ק לב) בשם הכנה"ג (שם הגה"ט אות י) לגבי האשה:

"באה בטענה שאינה יכולה לסבול התשמיש, אין לה דין מורדת".

מקור דין זה הוא בכנסת הגדולה (הגה"ט אות י), וז"ל:

"... אבל היכא שתיכף אחר שנים או שלוש בעילות פירשה הימנו ומצטערת בתשמיש ולא מפני שמיאס אותו, וכל שכן היכא שצווחת כדי שיעשו לה תרופות לשתוכל להזדקק עם בעלה אין לה דין מורדת כמו שכתב הר"ם אלשיך ז"ל שם בפירוש, דכל שבאה בטענה שאינה יכולה לסבול התשמיש טענה מעולה היא ואין לה דין מורדת.

ואף על פי שמדברי מהר"ם מטרנאני ז"ל בח"א סימן שמד מוכיח דאפילו הכי הויא מורדת, יכילנא לשנויי שלא דן הרב ז"ל שהיא מורדת אלא מפני שלא טענה בפירוש שאינה יכולה לסבול כאב התשמיש, אבל טענה בפירוש שאינה יכולה לסבול עול התשמיש אין לה דין מורדת, כיון שבאה בטענה שאינה מואסת אותו.

ויש לי לומר דבר זה מדברי הרב ז"ל עצמו בח"ג סימן ריב שכתב, שאם הוא חולה ובאה בטענה שאינה יכולה לסבול חלייו ושטותו, אין לה דין מורדת ואינה מפסדת כתובה... ומה לי אינה יכולה לסבול חוליו ושטותו, ומה לי אינה יכולה לסבול כאב התשמיש, אדרבא יותר טענה יפה היא שאינה יכולה לסבול כאב התשמיש שהוא דבר הנוגע בגופה לאינה יכולה לסבול חוליו ושטותו".

וכן כתב בשו"ע לבעל מרכבת המשנה (סעי' יט, ובח"ב קונטרס מרד סעי' יב).

נמצא, כי המונע עונת אשתו מחמת תשישות כח וחולי שאינו יכול לשמש, אינו נחשב למורד. וכן הדין לגבי אשה המונעת מהטעם הנ"ל.

קושי הניתן לפתרון

ומכל מקום זה פשוט וברור, כי דין זה נאמר רק כאשר אין פתרון ורפואה למצב זה, אבל אם ניתן לפתור את הבעיה, והאיש או האשה מסרבים לעשות כן, ודאי שיחשב המסרב כמורד גמור לכל הדינים (ועי')

בנו"כ לשו"ע הנ"ל, ובכנה"ג הנ"ל בתוך דבריו, ובהמשך דברי הראב"ה המובאים לעיל).

ומהאי טעמא יש לפסוק כי אשה אשר מרידה נובעת עקב קושי רגשי, הנובע ממצבה הגופני ותדמיתה העצמית שנפגעה מכך, הרי אף אם לא היתה האשה מונעת מבעלה לחלוטין יחסי אישות, אלא מפחיתה אותם משמעותית, או אף מקיימת אותם ללא כל רצון, אלא כמי שכפאה שד, היתה נחשבת בכך למורדת גמורה לכל דבר.

ואף על פי שהבאנו כי כאשר המרידה נובעת מטעמי קושי אוביקטיבי, כמו מחלה וכדומה, אין לראות בכך מרידה גמורה על כל השלכותיה, ומעתה במקרה כזה בו אכן מתמודדת האשה עם קושי גדול, אשר אין לזלזל בו כל עיקר, גם אם אינו מחלה פיזית, והוא אשר גרם לריחוקה מן הבעל וקיום יחסים עימו, לכאורה היה מקום לטעון כי אין לראותה כמורדת על כל תוצאותיו של דין זה.

מכל מקום אם וכאשר יש פתרון למצב, והאשה בחרה שלא לפתור את הבעיה, חוזר דינה להחשב כמורדת גמורה. בכהאי גוונא לא ניתן להסיר את האשמה מכתפי האשה. עם כל ההבנה, אשה חכמה ואינטלגנטית יכולה לפנות לסיוע מקצועי כדי להשתחרר מן הרגשות והקשיים, ולשמר את יחסיה עם בעלה. בדורנו זה בו מצד אחד עלתה המודעות להכרה בקשיים רגשיים כקשיים אמיתיים, וכתוצאה מכך גם עלתה מאידך המודעות והנגישות לעזרה מקצועית בכדי לפתור בעיות שונות, הרי כאשר האשה מנעת מלעשות כן, חוזר דינה למורדת גמורה על כל ההשלכות הנובעות מכך.

מרידה שלא על מנת לצער

והנה בעיקר היסוד שכאשר המרידה אינה מטעמי כעס או שנאה, אינה נחשבת כמורדת, כבר הבאנו לעיל כי לשון השו"ע (סי' עז ס"ב) בהגדרת מורדת היא: "ומרדה כדי לצער". וכבר דייק לשון זו הבית מאיר בסימן קנד (ס"א) המובא בפתחי תשובה שם (סק"ו), כי במקרה שהבעל אינו זן ומפרנס את אשתו, שהדין הוא שכופין אותן לזון (שם סעי' ג) אם האשה תמרוד בבעלה כדי שיזון אותה, איננה נחשבת מורדת.

כמו כן הבאנו לעיל את פסק הרמ"א (סי' פ סעי' יח), שאם עושה כן מחמת בושה, אין דינה כמורדת. וז"ל הרמ"א:

"אשה שהלכה מבית בעלה מכח קטטה, ואינה רוצה לשוב לביתו עד שיקרא לה בעלה, לא הפסידה משום זה מזונותיה, **דבושה ממנו לשוב**, מאחר שיצאת בלא רשותו ואינו מראה לה פנים, ואם הוא יבא אצלה אינה מונעתו מכלום".

מקור דברי הרמ"א הוא מתשובת הרשב"א (מכת"י סי' קצח, הובאה בב"י סי' עז), והארכנו בדין זה לעיל.

יש לחזור ולהדגיש, כי אף במקרים בהם באמת המרידה אינה מטעמי כעס ושנאה, אלא מטעמים מוצדקים מבחינתה, כמו חולי או קושי אוביקטיבי, אשר אינו ניתן לפתרון, הרי על אף שאין זו מרידה גמורה, מכל מקום כפי שהבאנו מדברי השו"ע, גם במקרה של מחלת הבעל, אם הדבר נמשך זמן רב (למעלה מששה חדשים), חייב הוא להוציא את אשתו ולתת לה כתובה, וכך יהיה הדין גם להפך באשה המורדת, וכפי שהבאנו לעיל מהב"ח כי גם לדעתו שאם האיש או האשה נמנעים מתשמיש מטעמי צניעות אינה מורדת גמורה, מכל מקום הדין הוא כי יש לכפות על הצד הנמנע, לתת או לקבל גט, ואינו

יכול לעכב את שכנגדו במצב כזה.

הנמנעת מתשמיש כדי להרבות תאוותו

בספר שם יוסף (להר"י אליקים - פט"ו מהלכות אישות הלכה יח) כתב על דברי הרמב"ם - "ולא תמנע מבעלה כדי לצער, אלא נשמעת לו בכל עת שירצה", וז"ל:

"כוונת רבינו נראה, במה שכתב דנשמעת בכל עת שירצה, לאפוקי דאם היא אינה רוצה בעת הזאת אלא בעת אחרת, אין הכי נמי דיכולה לצער אותו כדי שירבה חיבתו עמה, אבל בתנאי שתתירצה לו באותו הפעם שהוא רוצה..."

ובאוצה"פ בהערה כתב, שצריך לומר באותו פעם "שהיא" רוצה, ובזה יתורץ קושית הלחם משנה ממה שאמרו במסכת שבת (קמ, ב), שמותרת למנוע תשמיש כדי להרבות תאוותו.

אמנם עיין בברכי יוסף (אהע"ז ס" כה אות ג) שמדבריו משמע, שרק לעכבו מעט בשעת תשמיש מותר, אבל לא לדחותו לפעם אחרת. וכן משמע גם במעשה רוקח.

המסקנות ההלכתיות העולות מפסק הדין

- א. במשנה במסכת כתובות (סג, א) שנינו כי המורדת על בעלה, פוחתין לה מכתובתה.
- ב. בגמרא שם פירשו שמרידה היינו דוקא מתשמיש, וכדעה זו נפסק ברמב"ם ובשולחן ערוך.
- ג. לפי פשוטו, "מרידה" היינו המנעות מהחיוב באופן מוחלט, יש לדון, מה יהא הדין בהמנעות חלקית, האם גם בזה דינה כדין "מורדת", או שיש חילוק ביניהם.
- ד. כמו כן צריך לברר האם דין מורד או מורדת תלוי בטעמי המרידה ומניעה, האם נעשתה כדי למרוד, או מטמים אחרים, או שאין חילוק בדבר.
- ה. מדברי התוספות מבואר כי אשה שעושה את המלאכות שמחוייבת בהן, או איש שזן את אשתו כחיובו, מכל מקום באם הדבר נעשה רק בכפיה, אזי נידונים הם כמורדים. ואף שלהלכה נפסק שאין דין מורדת אלא במרידה מתשמיש ולא בשאר חיובים, ניתן להוכיח מכאן כי גם "מרידה חלקית" - נחשבת כמרידה גמורה.
- ו. נראה פשוט, כי על אחת כמה וכמה במקרה שאשה משמשת עם בעלה שלא ברצון וכמי שכפאה שד, או הבעל משמש רק בכפיה, שודאי יש לדון זאת כמרידה, שהרי בזה הפגימה היא בעצם קיום החיוב, שאינו נעשה כתיקונו.
- ז. כך גם מפורש בדברי הב"ח. ולא רק במקרה קיצוני בו הבעל אינו משמש אלא בכפיה, אלא בכל מי "שאינו בא עליה אלא כמי שבא על השנואה ואינו משמש ברצון". דבריו של הב"ח אמורים אפילו במצבים רגשיים דקים הזקוקים להבחנה סוביקטיבית, ואפילו בכהאי גוונא אם האמת עם האשה, שבעלה בא עליה כבא אל השנואה, בכדי לקיים חובתו בלבד, וכמי שכפאה שד, נחשב הוא כמורד לכל דבר.

- ח. מצינו בגמרא כי בעל הנוהג עם אשתו כמנהג פרסיים שמשמשין מטותיהן בלבושיהן, יוציא ויתן כתובה. הרי כי נחשב למורד משום שפוחת באיכות הדבר, למרות שאינו פוחת מחיובו.
- ט. הריטב"א שם כתב כי הדבר נחשב כמרידה גמורה, למרות שעושה כו לצניעות. דבריו הובאו בבית יוסף.
- י. אך הב"ח שם הקשה על הריטב"א ומסיק שאין בדבר זה מרידה ממש, ולא נוהגים בו כל דיני מורד לכל דבר. לדעת הב"ח כל שהמרידה אינה מחמת כעס, אלא מטעמי צניעות, אינה מרידה ממש, אלא שיוציא ויתן כתובה.
- יא. אבל החלקת מחוקק דייק מדברי השו"ע שהשוה את דינו של האומר אני בבגדי והיא בבגדה למי שאינו נזקק לאשתו כלל, שגם המשמש בבגדים הוא מורד גמור לכל דבר. כך יש לדייק גם ברשב"א ובריטב"א ובנמוק"י שלמדו את הדין שמי שאינו מקיים עונה כלל, חייב להוציאה, מהאומר אני בבגדי והיא בבגדה, ואם כן גם מדבריהם יש ללמוד כי דבר זה הוא מרידה גמורה.
- יב. המרדכי כתב להדיא כי אין אדם נחשב כמורד, אם לא נעשה הדבר מתוך שנאה וכעס, ואם כן בעושה כן לצניעות לכאורה אין להחשיבה כמורדת.
- יג. גם לשון השו"ע בהגדרת מורדת היא: "ומרדה כדי לצערו", ודייק מכך הבית מאיר (המוכא בפתחי תשובה), כי אם הבעל אינו זן ומפרנס את אשתו, שהדין הוא שכופין אותן לזון, אם האשה תמרוד בבעלה כדי שיזון אותה, איננה נחשבת מורדת.
- יד. לכאורה דעת הח"מ והב"ש צ"ב, מדוע נחשיבה למורדת בעושה כן משום צניעות וכדומה, והרי אין מרידתה כדי לצערו.
- טו. אולי נוכל לומר כי השו"ע והחלקת מחוקק פסקו כהריטב"א רק בעיקר דינו ש"הוא בבגדו" נחשב כמרידה גמורה, אבל לא בפרט זה שאפילו אם הדבר נעשה מטעמי צניעות יחשב כמרידה.
- טז. אך נראה יותר להפך, מהדגשתו של הבית מאיר בדבריו "אבל לכופו על העתיד במה שהדין עמה, אינה מורדת", שהלשון "כדי לצערו", לא בא לאפוקי אלא ממקרה בו היא עושה כן מטעם מוצדק על פי הדין, כמו כדי לכופו לזונה, שמותר לה לצערו לצורך זה, משום ש"עביד איניש דינא לנפשיה", אבל אם עושה כן מטעם אחר שאין לה זכות לעשותו על פי דין, שפיר תחשב כמורדת, גם אם אין זה "כדי לצערו" כפשוטו ממש.
- יז. פסק הרמ"א כי אשה שהלכה מבית בעלה משום קטטה, ואינה רוצה לשוב עד שיקרא לה בעלה, אם עושה כן מחמת בושה, לא הפסידה, אולם אם אינה באה עד שיפרע לה בעלה מה שלוותה, איבדה מזונותיה דהוי כמורדת.
- יח. מקור הדברים הוא מתשובת הרשב"א, כפי שהביא בח"מ שם, ומשמע מדבריו כי אם באמת לא היתה כונתה לצערו, אלא רק כדי שיפרע את מה שמגיע לה, לא היתה נחשבת למורדת, אלא שאין אנו מאמינים לטענתה זו, כי כל מורדת יש לה תרועים רבים למה היא רוצה לצערו,

ותולים שרק עילה מצאה כדי לתלות בה ולצערן.

יט. סברא זו שייכת גם בנידון דידן, באיש או אשה הטוענים שעשו כן משום צניעות. ולכאורה בזה נחלקו הפוסקים: הב"ח סובר שטענתה אמת, ולא אמרינן שעושה כן לצערן. ואילו הח"מ והב"ש סוברים, שגם בטוענת דמשום צניעות עושה כן שייכת סברת הרשב"א, ומסתמא לצערן מתכוונת, ולכן דינה כמורדת.

כ. לפי זה, "הוא בבגדו והיא בבגדה" מחמת שנאה וכעס, לכל הדעות מורדת גמורה היא. ובעושה כן מחמת צניעות, תלוי במחלוקת הפוסקים.

כא. הבית שמואל מסתפק עוד, כי שמא השאלה אם תשמיש בלבושיהון נחשב כמרד, תלוי במחלוקת הראשונים אם להלכה "שארה" הכונה לקירוב בשר, או כשיטת הרמב"ם שבא ללמד את חיוב המזונות, ואולי יסבור שמניעת קירוב בשר אינה נחשבת למרידה.

כב. אמנם בחזון איש דחה את דבריו, ולדעתו כיון שאינו עושה כהגון לה, חשיב מרד ולכולי עלמא יוציא. וכן כתב גם בפסקי הלכות יד דוד.

כג. אולם החזו"א מוסיף, כי יש לקיים את דברי הב"ח מטעם אחר, ויש מקום לומר שאף על פי שנוהגת שלא כדין, מכל מקום לא תקנו בה כל דיני מורדת, משום שנחשבת כאנוסה בכך, וכעין האומרת מאיס עלי, ואף קל יותר כיון שמואסת בכל האנשים ולא רק בו, ואין טעם לתקן בה המתנת י"ב חודש כיון שלא סביר שהדבר ישתנה.

כד. לסיכום: תשמיש בלבושיהן אם נחשב מרידה באיכות - דעת רוב הפוסקים כפי שכתבו השו"ע והרמ"א שם והח"מ שהיא מורדת לכל דבר. לדעת הב"ח, אם נראה שעושה כן מחמת צניעות או עצלות, אינה נידונת כמורדת, ובחזו"א דן כן מטעם אחר, ואילו לדעת הב"ש נחלקו בזה הראשונים.

כה. אף לשיטת הב"ח והחזו"א שמורדת בלבושיהן אין לה דין מורדת, זה רק לענין הכרזה בסדר מורדת, אבל גם לדעתם אינה זוכה בכתובתה.

כו. מדברי הרמב"ן והר"ן נראה ללמוד, כי אם במניעה מקירוב בשר הנלמד "משארה" דינו כמורד ומורדת, אזי גם בדין "כסותה" שישמש במיטה מוצעת ולא על הקרקע, יש דין מורד ומורדת. הרי שמרידה תיתכן לא רק בגוף התשמיש, אלא אף במיקומו. וביאר הרמב"ן טעם הדבר, שכן בכהאי גוונא הוא "כבא אל אשה זונה", שהוא בבחינת פגיעה באיכות התשמיש.

כז. מכך נראה לכאורה לומר עוד, כי אף בתשמיש במיטה מוצעת, מכל מקום אם המקום אינו ראוי ומכובד, נראה שסירובה מלשמש בתנאים כאלו, לא יחשב כמרידה.

כח. יש לדון במרידה באיכות שאינה פוגמת כלל במעשה, אלא רק בתוצאתו, האם גם בכהאי גוונא נחשב כמרידה או לא.

כט. דוגמא לדבר: אשה שמשמשת בדרך כל הארץ, אלא שגורמת שלא תתעבר. בזה המרידה אינה פוגמת באיכות המעשה, אלא רק בתוצאתו.

- ל.** לדברי האגרות משה בכהאי גוונא נחשבת כמורדת. והרי זו נכללת בדין מורדת באיכות התשמיש, כי גם תוצאת המעשה נחשבת מגוף התשמיש ומעיקרו.
- לא.** יש לדון מה יהיה הדין במקרה הפוך, כשהבעל משמש בדרך שלא ניתן להתעבר, וכגון שמזריע מבחוץ כמעשה ער ואונן, האם ייחשב בזה למורד.
- לב.** אף שאשה אינה חייבת במצות "פרו ורבו", וכפי הנפסק בשו"ע, מכל מקום דעת חלק מהראשונים שהאשה חייבת במצות "לא תהו בראה לשבת יצרה".
- לג.** החלקת מחוקק אסר למכור ספר תורה כדי להשיא יתומה, משום שאשה אינה מצווה במצוות פריה ורביה, על כך חולק הבית שמואל כיון שלדברי התוספות גם אשה מצווה על הנאמר "לא תהו בראה לשבת יצרה", וכמו שמתר למכור לצורך נישואי איש שכבר יש לו ילדים וקיים כבר את מצוות פרו ורבו. והביא שכבר כתב כן המגן אברהם, וכך שיטת הרד"ך ומהר"ם אלשקר.
- לד.** אך שוב דייק הבית שמואל מדברי הרמ"א שלא פסק כתוספות, ונקט שאשה אינה מצווה גם על "לשבת יצרה", ואין אשה מצווה להנשא משום לשבת יצרה, אלא רק משום חשד, כדברי הש"ג. כך נראה גם בתוספות בחגיגה, ואף בתוספות בב"ב ובגיטין נחלקו בכך שתי התירושים. כך גם דייק רבי עקיבא איגר מתשובת הר"ן.
- לה.** נראה כי נידון דנן, האם בעל המשמש באופן המונע מאשתו להתעבר נחשב כמורד, לכאורה תלוי במחלוקת זו. לדעה המחייבת אשה במצוה זו, אם הבעל מונע ממנה להתעבר, יחשב לו הדבר כמרידה, בדומה לדברי האגרות משה הנ"ל, שכאשר האשה מונעת את ההריון, נחשבת היא למורדת. אולם לסוברים שאשה אינה חייבת במצות "לשבת יצרה", לכאורה אין עליו דין מורד, שהרי אינו מונעה מלקיים מצוה, כי הלא אינה מחויבת בזה כלל.
- לו.** עיקר הדבר שגם האשה מקיימת מצוה בנישואיה, הוכיח הר"ן בתשובה ממה שנאמר במסכת קידושין לגבי קידושה: "מצוה בה יותר מבשלוחה", הרי שגם לאשה יש מצוה בקידושין.
- לז.** רבי עקיבא איגר דייק מדברי הר"ן שאין זה משום "לשבת יצרה", ולא ביאר אם כן מדוע נחשבים נישואי האשה למצוה, אם אינה מצווה לא על "פרו ורבו", ולא על "לשבת יצרה".
- לח.** הדברים נתבארו על ידי הר"ן עצמו בקידושין, כי המצוה של האשה בנישואין היא במה שמסייעת לבעל במצותו, שהרי בלעדיה אין כל אפשרות לבעל לקיים את חיובו.
- לט.** לדעת הר"ן שמצוותה היא רק בסיועה לבעל, אם כן כשאין הבעל רוצה שתתעבר, ואינו חפץ בסיועה, הרי היא פטורה מחיובה. ולשיטה זו אין לו דין מורד, שהרי אינו מפסידה דבר.
- מ.** אלא שעדיין יתכן להחשיב את המונע מאשתו להתעבר כמורד, מטעם אחר.
- מא.** מבואר בגמרא ונפסק בשו"ע כי יש לאשה טענה כי רוצה היא ללדת בן או בת, ולא משום המצווה, אלא בכדי שיעזור לה כשתצטרך, ויכולה לדרוש אפילו גירושין לצורך זה.
- מב.** מעתה, בכהאי גוונא שהבעל מונע ממנה מלהתעבר, ולא תלד אפילו בת יחידה, למרות

שהאשה אינה מצווה במצוה זו, מכל מקום יתכן שנחשב הוא למורד, שהרי על דעת כן נשאת לו, ומפסידה בכך. ולדינא יש לעיין בזה.

מג. אמנם נראה ודאי, שכאשר האשה נוהגת כך, וכגון שמכריחתו להזריע מבחון, נחשבת היא מורדת גמורה לכולי עלמא. שהרי מבואר במסכת סוטה שכשמונעת האשה מבעלה לגמור ביאתו כדרך העולם, יש בזה צער גדול. ובכהאי גוונא שמצערותו, הרי זו מרידה בגוף התשמיש ובעיקרו, ומרידה גמורה היא. ויתכן שחמורה היא אף יותר מהמורדת והנמנעת מתשמיש לגמרי, שהרי בכהאי גוונא צערו מרובה.

מד. לדעת כל הפוסקים הפחתת שיעור העונה נחשבת למרידה גמורה, כפי שכתבו הרשב"א והתשב"ץ, וכך מבואר בדברי החלקת מחוקק, ובשו"ע לבעל מרכבת המשנה.

מה. הרי כי מרידה חלקית בכמות, מהוה מרידה גמורה, וכל הפוחת מחיובו נידון כמורד.

מו. בדומה לכך מצינו במחנה חיים דין "מרידה לזמן". שהפוחת או מונע עונתה לזמן מסוים, אולם דעתו לשוב ולקיים את חובתו כדין לאחר אותו זמן, גם הוא דינו כמורד גמור.

מז. אולם יש לדון במקרה שהבעל רוצה להוסיף על עונתו והאשה אינה מסכמת, האם יש לדונה כמורדת, שהרי משועבדת היא לבעלה לכל מה שירצה, או שכיון שאינה מורדת בעונה עצמה, אין דינה כמורדת.

מח. כתב המהרי"ט כי אשה הטוענת כי רצונה בעונה האמורה בתורה הטיילין בכל יום וכו', אין כופים אותה ליותר מכך, שאינה שבויתת חרב להזדקק לו בכל שעה. דבריו הובאו בכנה"ג, בבאר היטב ובתולדות אדם (להר"י שור) כאן. וכך פסקו גם בספר שם טוב (להר"ח כסאור), ובספר בת נעות המרדות.

מט. מדברי השו"ע נראה לכאורה שלא כדבריו, שהרי פסק כי אפילו אשת מלח שעונתה לשישה חודשים שמרדה, הרי היא מורדת, וכתבו הח"מ והב"ש שאם הבעל נמצא ורוצה לקרב עונתו פשיטא דמורדת היא, וחידוש השו"ע הוא שאפילו אם הלך מביתו לים, ואין בדעתו לבא עד ששה חדשים, והיא אומרת שלכשיבוא לא תשמש עמו, מתחילין ימי מרידתה מיד.

נ. הרי כי למרות שלא הגיע זמן עונתה, נחשבת האשה כמורדת, אם בעלה רוצה לקרב את הזמן. ונמצא לפי זה, שדין המורדת ביותר מעונתה, שנוי לכאורה במחלוקת המחבר והמהרי"ט.

נא. יש שרצו לומר, כי נידון השו"ע הוא באינה רוצה לשמש כלל, ולכן מתחילין ימי מרידתה מיד. ועל כגון דא - שאינה רוצה לשמש כלל - כתבו הח"מ והב"ש שאם הוא רוצה לקרב עונתו, פשיטא שמורדת היא. אולם נידון המהרי"ט הוא כשאינה מסכימה רק על יותר מעונתה, ובזה גם השו"ע יודה לו שאינה נחשבת למורדת כלל.

נב. אמנם לשון החלקת מחוקק שם לא משמע כן, אלא שזכותו של הבעל לקרב ולהקדים את עונתו, ועל כן היא מורדת מעונתה שזמנה הוא מיד כעת כדרישת הבעל, ודלא כפסק המהרי"ט שאין מרידה בסירובה להזדקק לבעלה יותר מעונתה.

נג. אך נראה לחלק בזה באופן אחר. כל הסיבה שעונת המלח מרוחקת כל כך, הוא משום שפורש לים ואינו נמצא בעיר, אבל אם המלח יחזור לדור בעירו בקביעות או לתקופה מסוימת, ודאי שעונתו תהיה בהתאם. כך לכאורה פשוט בסברא, וכך מפורש בהפלאה ובאגרות משה.

נד. מעתה כוונת הח"מ היא, שמלח שרוצה "לקרב עונתה", דהיינו להשאר בעיר עם אשתו, בכהאי גוונא ודאי זכותו לעשות כן, והאשה משועבדת לכך, ואם תסרב תהיה מורדת לכל דבר וענין.

נה. בשונה מכך מדבר המהרי"ט על אדם רגיל שאינו מלח, שזמן עונתו הוא העונה הרגילה, בכהאי גוונא פסק המהרי"ט ונקטו הפוסקים כוותיה, כי אין הבעל יכול לדרוש ממנה "להזדקק לו בכל שעה".

נו. עוד יש לדון מה דינה של אשה אשר נמצאת במצב בו בלאו הכי אינם יכולים לשמש, ומרידתה היא רק משאר מיני קריבות, האם תחשב גם היא כמורדת.

נז. הכתב סופר השיב בנידון אשה שחיי אישות מזיקים לבריאותה, וכל הטעם שפסק שאינה מורדת, הוא משום שלמרות שאין מניעה ואין כל נזק במעשי הקריבות עצמם, אך מכיון שמרידתה בזה היא מחשש שתבוא לידי נזק, אינה נחשבת למורדת.

נח. על פי זה נראה ברור לכאורה, כי המונעת עצמה ממעשי קריבות במקום שאין חשש נזק, יש עליה דין מורדת. וכך מבואר בסוף תשובתו שם.

נט. הגר"א גולדשמיט זצ"ל נקט כי במניעת הקירוב כשלעצמו אין די בכדי להחשב כמרידה, כפשטות לשונות הגמרא והשו"ע, אבל הדבר מהוה הוכחה על מרידה גמורה בתשמיש, ויש להניח שכשם שמסרבת להתקרבות כל שהיא, היתה מסרבת גם לחיי אישות גמורים, לו היה הדבר מתאפשר.

ס. אמנם שם בפסק הדין הנידון הוא כשהתשמיש מסכן את חיי הבעל, ועל כן הסיק שם, שאם בתשמיש שמזיק כתב הכת"ס שמניעת קריבות מצד האשה אינה מרידה, כל שכן בזה.

סא. בתשובות וביאורי סוגיות לראבי"ה, דן לגבי רואה מחמת תשמיש הנמנעת להתייחד עם בעלה, ומדבריו עולה כי הנמנעת מיחוד מחשש שיבואו לידי ביאה אסורה מחמת איסור, ומסתבר שהוא הדין באסורה מחמת סכנה, אינה מורדת. אולם הנמנעת מיחוד במקום שאין כל חשש, הרי זו מורדת.

סב. מאחר שהראבי"ה הכריע, כי גם במניעת יחוד לבד, במקום שאין חשש איסור, נחשבת למורדת, על אחת כמה וכמה שמניעת קריבות במקום שאין חשש נזק וסכנה, תיחשב כמרידה.

סג. במקרה בו האשה אינה מורדת מגוף התשמיש, אלא רק מקריבות, מכיון שהעיקר, שהוא המצוה עצמה, מתקיימת, יש מקום לומר שמניעת מעשי קריבות לבדם לא תיחשב מרידה. אולם במקרה שאינם יכולים לשמש, מחמת איסור או מפאת מחלה או מכל סיבה אחרת, בכהאי גוונא הדין הוא כפי שלמדנו מדברי הראבי"ה, שאם אין חשש שיבואו לידי איסור או נזק, יחשב הדבר כמורדה גמורה, למרות שהמרידה היא רק מקריבות או אפילו מיחוד בלבד.

סד. בשו"ע נפסק כדברי הרמב"ם כי מי שחלה או תשש כחו ואינו יכול לבעול, ימתין ששה חדשים עד שיבריא, ואחר כך, יטול ממנה רשות או יוציא ויתן כתובה.

סה. טעמו של הרמב"ם מדוע אינו נחשב אדם זה כמורד, ביאר המרדכי כי אינו נקרא מורד אלא כשעושה מחמת שנאה וכעס.

סו. כעין זה מובא בבאר היטב בשם הכנה"ג כי אשה שבאה בטענה שאינה יכולה לסבול התשמיש, אין לה דין מורדת. וכן כתב בשו"ע לבעל מרכבת המשנה.

סז. ומכל מקום פשוט כי דין זה נאמר רק כאשר אין פתרון ורפואה למצב זה, אבל אם ניתן לפתור את הבעיה, ודאי שיחשב המסרב כמורד גמור לכל הדינים.

סח. בספר שם יוסף (להר"י אליקים) כתב על דברי הרמב"ם - "ולא תמנע מבעלה כדי לצערו, אלא נשמעת לו בכל עת שירצה", כי אם היא אינה רוצה בעת הזאת אלא בעת אחרת, אין הכי נמי דיכולה לצער אותו כדי שירבה חיבתו עמה, אבל בתנאי שתתרוצה לו באותו הפעם שהיא רוצה (כפי שתקנו באוצה"פ את הגירסה). אמנם בברכי יוסף משמע, שרק לעכבו מעט בשעת תשמיש מותר, אבל לא לדחותו לפעם אחרת. וכן משמע גם במעשה רוקח.

סט. יש לחזור ולהדגיש, כי אף במקרים בהם באמת המרידה נובעת מחולי או קושי אוביקטיבי, אשר אינו ניתן לפתרון, הרי על אף שאין זו מרידה גמורה, מכל מקום הדין הוא כי יש לכפות על הצד הנמנע, לתת או לקבל גט, ואינו יכול לעכב את שכנגדו במצב כזה.